

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

Diplomová práce

**Nejlepší zájem dítěte v judikatuře Ústavního soudu
České republiky**

Victoria Němcová

Plzeň 2023

Západočeská univerzita v Plzni
Obor právo a právní věda
Katedra ústavního a evropské práva

Název: Nejlepší zájem dítěte v judikatuře Ústavního soudu České republiky

Autor: Victoria Němcová

Rok: 2023

Vedoucí práce: JUDr. Vladislav Vnenk, Ph.D., Katedra ústavního a evropské práva

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Victoria NĚMCOVÁ**
Osobní číslo: **R18M0277P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Nejlepší zájem dítěte v judikatuře Ústavního soudu České republiky**
Zadávací katedra: **Katedra ústavního a evropského práva**

Zásady pro vypracování

Úvod

1. Princip nejlepšího zájmu dítěte a vývoj
2. Rozhodování soudů o věcech dítěte
3. Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu České republiky

Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, HRUŠÁKOVÁ, Milana, WESTPHALOVÁ, Lenka. A kol. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-795-8
FOREJTOVÁ, Monika, BURIÁNOVÁ, Pavla, VNENK, Vladislav. *Judiciální doktríny Ústavního soudu České republiky ve věcech rodinného práva za období 2014-2020*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. ISBN 978-80-7676-145-2
DUŠKOVÁ, Šárka, KOUŘILOVÁ, Kamila, HOFSCHEIDEROVÁ, Anna. *Úmluva o právech dítěte: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. ISBN 978-80-7598-683-2
HUSSEINI, Faisal, BARTOŇ, Michal, KOKEŠ, Marian, KOPA, Martin, a kol. *Listina základních práv a svobod Komentář*. Praha: C. H. Beck 2021. ISBN 978-80-7400-812-2
ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, ŠPONDROVÁ, Pavla, HAVELKOVÁ, Barbora. ed. *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?*. Praha: Wolters Kluwer, 2020., ISBN 978-80-7598-761-7

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Vladislav Vnenk, Ph.D.**
Fakulta právnická

Datum zadání diplomové práce: **28. ledna 2022**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2023**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

Doc. JUDr. Monika Forejtová, Ph.D.
vedoucí katedry

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Nejlepší zájem dítěte v judikatuře Ústavního soudu České republiky*“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a že všechny zdroje, ze kterých bylo čerpáno, jsou v této práci řádně uvedeny a dále prohlašuji, že použité prameny jsou uvedeny v příložené bibliografii.

V Plzni dne 26.3.2023

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Victoria Němcová', is written over a horizontal dotted line.

Victoria Němcová

Poděkování

Velice ráda bych tímto poděkovala vedoucímu mé diplomové práce, JUDr. Vladislavu Vnenkovi, Ph.D. za rady, cenné připomínky a vedení mé diplomové práce. Velké poděkování patří také mým rodičům za stálou podporu během mého studia a inspiraci, jež mě vedla ke studiu práva a právní vědy.

Obsah

Úvod	1
1 Zásada nejlepšího zájmu dítěte	2
1.1 Nejlepší zájem dítěte a jeho úprava	4
1.1.1 Hmotněprávní rovina	11
1.1.2 Složky posuzování hmotněprávního obsahu nejlepšího zájmu dítěte	14
1.1.3 Procesní rovina nejlepšího zájmu dítěte	24
2 Rozhodování soudů o věcech dítěte	28
2.1 Rozhodování před okresními a krajskými soudy	30
2.2 Rozhodování o předběžných opatřeních upravující poměry dítěte	34
2.3 Rozhodování před Ústavním soudem České republiky	35
3 Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu České republiky	37
3.1 Nález Ústavního soudu ze dne 14.12.2022 sp.zn. I.ÚS 3477/2 – K povinnosti odvolacího soudu zopakovat provedené důkazy podle § 213 odst. 2 o. s. ř.; zákaz vydání překvapivého rozhodnutí	37
3.2 Nález Ústavního soudu ze dne 29.11.2022 sp.zn. IV.ÚS 412/22 - Rozhodování o umístění nezletilého dítěte do zařízení ochranné výchovy dle nejlepšího zájmu dítěte	40
3.3 Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 978/22 ze dne 11. 10. 2022 – Doručování exekučního titulu řádně nezastoupenému nezletilému	46
3.4 Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 2002/22 ze dne 20.9.2022 - Podstatná změna poměrů při rozhodování soudů o péči o nezletilé dítě.....	49
3.5 Nález Ústavního soudu sp.zn. III. ÚS 882/22 ze dne 22. 8. 2022 - Nevyrovnání se s kritérii pro posouzení aplikace střídavé péče danými v judikatuře Ústavního soudu	51

3.6	Nález Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 1626/22 ze dne 15. 8. 2022 - Rozhodování o úpravě péče o nezletilé věkem blížící se dospělosti	54
3.7	Nález Ústavního soudu sp.zn. I.ÚS 847/22 ze dne 9.8.2022 - Povinnost soudu zohlednit při rozhodování o péči či styku i specifika zaměstnání rodičů.....	58
3.8	Nález Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 395/22 ze dne 28.7.2022 - Nejlepší zájem dítěte při rozhodování o styku nezletilého s prarodiči	61
3.9	Nález Ústavního soudu sp.zn. III.ÚS 928/22 ze dne 24.5.2022 – Nástup dítěte do první třídy nebrání jeho svěřením do střídavé péče rodičů	64
3.10	Nález Ústavního soudu sp.zn. II. ÚS 3345/20 ze dne 8.4.2021- Mezinárodní únos dítěte – aplikace Haagské úmluvy a nařízení Brusel II	66
3.11	Nález Ústavního soudu sp.zn. IV. ÚS 3200/20 ze dne 2.2.2021 – Předběžné opatření v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé	70
	Závěr.....	74
	Summary	76
	Seznam použité literatury.....	77

Seznam zkratk

ČR	Česká republika
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
Listina	usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
NOZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
Úmluva	Úmluvy o právech dítěte (Convention on the Rights of the Child) ze dne 20.11.1989
Ústavní soud	Ústavní soud české republiky
WHO	Světová zdravotnická organizace (World Health Organization)
ZÚS	zákon č.182/1993 Sb., o Ústavním soudu
ZZŘS	zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Úvod

Téma Nejlepší zájem dítěte v judikatuře Ústavního soudu České republiky jsem si vybrala s ohledem nejen tu skutečnost, že je to diskutované téma, se kterým se člověk setkává při každodenním životě, ale i na základě vlastních zkušeností s rozhodováním soudů ve věcech dítěte, zejména pak s ohledem na pomíjení povinnosti obecných soudů ve vztahu k výslechu dítěte, zjištění jeho názorů a přání.

Ve své práci jsem čerpala převážně z komentářové literatury, odborných článků a judikatury Ústavního soudu, včetně evidence stanovisek ochránce lidských práv.

Rodina je považována za základní skupinu, ve které žijeme. V případě funkční rodiny je to okruh těch nejbližších lidí, ve kterém jsme vyrůstali a jež nás formoval pro celý život. Jednotliví členové rodiny se o nás fakticky již od početí starají, věnují nám svoji péči a starostlivost, vychovávají nás a jsou pro nás v životě velice důležití. Rodina nám dává lásku, pocit bezpečí, důležitosti a zajišťuje také naše hmotné potřeby. Tak by mohl být definován ideální stav, funkční biologická rodina. Život sám je však rozmanitý a mnohdy rodinné vztahy, zejména pak vztahy nejbližší rodiny k dětem mají k ideálnímu stavu velmi daleko. Ne všechny děti mohou žít v úplné rodině, se svými biologickými rodiči a „užívat“ si naplno bezstarostného dětství. Právě proto je nezbytně nutné věnovat pozornost rodičovství, rodinným vztahům a zájmům dítěte nejen ze strany společnosti jako takové, ale i pozornosti ze strany státu a zejména v rámci celosvětové ochrany dětí prostřednictvím mezinárodních organizací, jejichž snahou je dlouhodobě zajistit dětem ochranu jejich práv a svobod napříč všemi národy.

Nejlepší zájem dítěte – tak jednoduché slovní spojení a tak nelehký úkol. Neexistuje přesný návod, definice ani model, kterým bychom se mohli zcela bez dalšího řídit a rozhodovat. Jsou zde však dány alespoň hlavní zásady, jimiž se můžeme řídit a pokusit se nalézt soulad mezi vyváženým řešením, jež bude ve prospěch dítěte a nepovede k újmě ostatních, zejména pak při rozhodování soudů v rámci zaopatření dětí, při rozhodování o jejich péči a ochraně, a to vždy s důrazem na co nejlepší vyhodnocení dopadů zásahů ze strany soudů a jejich rozhodování na další život dítěte.

1 Zásada nejlepšího zájmu dítěte

„Nejlepší zájem dítěte“ je jistě možné chápat a vykládat v nejrůznějších podobách a příčinných souvislostech, přičemž však z hlediska práva je nutné vycházet z již ustálené terminologie národní, případně nadnárodní, a z vývoje náhledu na nejlepší zájem dítěte z pohledu judikatury a odborné literatury. Není to slovní spojení definované ani možné popsat ve všech vzájemných souvislostech. Patří mezi zásady vybudované na zásadách rodinného práva, zejména pak zákonné ochrany rodiny, rodičovství a manželství, jako zvlášť chráněných hodnot patřících k základním pilířům ochrany lidských práv.

Zásada nejlepšího zájmu dítěte a jeho blaha je také rozvedením zásady ochrany slabší strany, byť je mnohými vnímána jako alfa a omega rodinného práva, jeho existence a opodstatnění. Je všeobecně uznáváno, že nezletilé dítě pro svůj věk, nezralost, závislost apod. musí požívat zvýšené ochrany nejen ve vazbě na soukromoprávní, ale i veřejnoprávní úpravu. Nejlepší zájem dítěte patří do třídy neurčitých právních pojmů. Jedná se o právní pojem objektivní, který však musí být vykládán s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případu, tedy zejména s ohledem na všechna rodinná pouta určitého dítěte a uplatňován ve všech věcech, které se týkají dítěte.¹

Nejlepší zájem dítěte či nejlepší blaho dítěte je tak hlavním určujícím prvkem míry jeho ochrany stejně jako míry zásahu do jeho individuálních lidských práv.² Nejlepší zájem dítěte je třeba zvažovat samostatně v případě každého jednotlivého dítěte. Děti nežijí v totožných rodinných, sociálních a kulturních podmínkách, různá je i osobnost samotného dítěte, jeho majetkové poměry atp. Nelze tak nastavit jednotná a vždy platná kritéria definující nejlepší zájem dítěte, která by dopadala na všechny v úvahu přicházející situace a na každé jednotlivé dítě. Nejlepší zájem dítěte je tedy „jako koncept flexibilní a vždy by měl být posuzován a definován individuálně

¹ Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020.

² Forejtová, M., Buriánová, P., Vnenk V. Judiciální doktríny Ústavního soudu České republiky ve věcech rodinného práva za období 2014-2020. Praha: Wolters Kluwer, 2021.

s ohledem na konkrétní situaci, v níž se dotčené dítě nachází, přičemž pozornost je třeba věnovat jeho osobním poměrům, situaci a potřebám“.³

Ze současné soudní praxe, judikatury lze nejlepší zájem dítěte chápat především jako obecný celospolečenský požadavek na to, aby dítě vyrůstalo v klidné atmosféře porozumění jeho potřebám, lásky, harmonie, štěstí a tolerance, s důrazem na stabilní výchovné prostředí s tím, aby péče o dítě vedla k pozitivnímu vývoji osobnosti. Zejména pak, pokud rozhoduje soud či správní orgán, nemůže jít o svévolné použití práva, jelikož by nebyl garantován požadavek předvídatelnosti a přezkoumatelnosti rozhodnutí.

Mnohdy se setkáváme s odůvodněním nejlepšího zájmu dítěte jako vlastního názoru osoby aplikující právo, což je třeba považovat za nedostatečné.⁴ Nejlepší zájem dítěte je možné podle Nejvyššího soudu označovat za závazné uvážení soudů, když rozhodují o zaopatření, péči, pomoci či ochraně, jež nejlépe slouží dítěti.⁵

Nejlepší zájem dítěte souvisí s právem na ochranu rodinného života, zakotveného v čl. 10 odst. 2. Listiny základních práv a svobod a zahrnuje v sobě garanci hned několika subjektivních práv a pozitivních závazků ze strany státu. Vedle závazku státu chránit rodinu a rodičovství je v souladu s mezinárodními závazky také výslovně zaručena zvláštní ochrana dětem a mladistvým. S ochranou rodiny souvisí i ochranný přístup k těhotným ženám, jimž je garantována zvláštní péče a pracovní i zdravotní podmínky. Je výslovně stanovena nepřípustnost znevýhodnění (diskriminace) dětí nesezdaných rodičů oproti dětem narozeným v manželství. Na ústavní úrovni je konečně upraven také soubor vzájemných práv a povinností rodičů a jejich dětí. Poslední sociální aspekt ochrany rodiny představuje pozitivní závazek státu poskytovat pečujícím rodičům pomoc, nejen ve smyslu hmotného zabezpečení.⁶

Zásada nejlepšího zájmu dítěte je jako živý organismus – stále se vyvíjí, není rigidní, reaguje na změny ve společnosti a současně očekává, že společnost bude mít

³ Psutka, J. Péče o jmění nezletilého dítěte. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021.

⁴ Šínová, R. a kol. Pocta Milaně Hrušákové. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022.

⁵ rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26.4.2012, sp.zn. 30 Cdo 3430/2011.

⁶ Husseiní, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. 1. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2021.

stále na paměti základní hodnoty vedoucí k ochraně dítěte, jako budoucímu určujícímu prvku vývoje společnosti.

1.1 Nejlepší zájem dítěte a jeho úprava

Garance zvláštní ochrany dětí a mladistvých nebyla právním řádům vždy vlastní. Teprve v 18. století se formuluje omezení dětské práce ve prospěch vzdělání (povinná školní docházka). Až do 19. století bylo dítě považováno za objekt práva, vlastnictví rodičů využívané k získání majetkového prospěchu (dětská práce). Subjektem práva se dítě stává až ve 20. století, vývoj postupuje celým jeho průběhem až k přijetí Úmluvy o právech dítěte v roce 1989 a Úmluvy o výkonu práv dětí z roku 1996.⁷

Nejlepší zájem dítěte je jako zásada vtělen např. do Úmluvy o právech dítěte (Convention on the Rights of the Child) (dále též jen „Úmluva“), jež je mezinárodní smlouva zakotvující práva dětí, a to zejména v rovině práv občanských, politických, ekonomických, sociálních a kulturních. Dodržování Úmluvy kontroluje Výbor pro práva dítěte Organizace spojených národů (Committee on the Rights of the Child). Výbor pro práva dítěte monitoruje dodržování Úmluvy o právech dítěte a opčních protokolů (Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů, Opční protokol k Úmluvě o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii a Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte zavádějící postup předkládání oznámení). Výše uvedené opční protokoly byly přijaty následně a úpravu Úmluvy doplňují ve specifických oblastech.

Úmluva o právech dítěte byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989 v New Yorku. Úmluva vstoupila v platnost na základě článku 49 odst. 1 dnem 2. září 1990. Jménem České a Slovenská Federativní Republiky byla podepsána v New Yorku dne 30. září 1990 a vstoupila v platnost v souladu s článkem 49 odst. 2 dnem 6. února 1991.

V rámci čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte je však *expressis verbis* uváděn pojem „zájem dítěte“, nikoli „nejlepší zájem dítěte“ z mého pohledu je pak vždy zájem dítěte v právu vnímat vždy jako ten „nejlepší“, neboť koncept nejlepšího zájmu dítěte je

⁷ Husseini, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. 1. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2021.

nezbytné vnímat jako základní princip a východisko zajišťování základních lidských práv a svobod dítěte. Již z lingvistického výkladu je zřejmé, že cílovou skupinou, pro níž byl tento koncept vytvořen je výlučně dítě. Ve vztahu k žádné jiné zvlášť zranitelné skupině se neuplatňuje a v dokumentech garantujících jejich základní práva a svobody není výslovně upraven.⁸

Výbor OSN pro práva dítěte již ve svém Obecném komentáři č. 5, pojednávajícím obecně o opatřeních za účelem implementace Úmluvy, označil koncept nejlepšího zájmu dítěte a z něj vyplývající právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy za jeden ze čtyř základních principů Úmluvy, a to vedle zákazu diskriminace (čl. 2), práva dítěte na zachování života a na rozvoj (čl. 6) a práva dítěte na zohlednění jeho názoru v každé záležitosti, která se jej dotýká, v míře odpovídající jeho rozvíjejícím se schopnostem (čl. 12).

Koncept nejlepšího zájmu dítěte je v Úmluvě je nezbytné vnímat jako stěžejní principiální východisko ochrany práv dětí, akcentující přístup, zakládající se na právech dítěte jako subjektu, nikoli na ochraně dítěte jako objektu péče.⁹

Korektně je třeba uvést, že koncept nejlepšího zájmu dítěte jako předního hlediska s sebou nepřinesla až Úmluva, ale tento koncept se na mezinárodní úrovni objevil již dříve, to jako zásada 2 Deklarace práv dítěte z roku 1959 (usnesení Valného shromáždění OSN DE01/59 Deklarace práv dítěte). Deklarace práv dítěte přitom zasadila nejlepší zájem dítěte do kontextu jeho zvláštní ochrany a jeho celostního rozvoje a vztáhla jej prozatím pouze k zákonodárné činnosti státu, když stanovila, že „dítě požívá zvláštní ochrany. Zákon a ostatní opatření necht' mu poskytují příležitost i prostředky k tomu, aby se mohlo rozvíjet fyzicky, duševně, morálně, duchovně a sociálně zdravým způsobem a v podmínkách svobody a důstojnosti. Nejvyšším měřítkem zákonodárné činnosti v této činnosti je zájem dítěte“.¹⁰

Pojem nejlepšího zájmu dítěte se objevil také v Úmluvě odstranění všech forem diskriminace žen (publikováno pod č. 62/1987 Sb. m. s.), přijaté Valným shromážděním OSN v roce 1979, která v čl. 5 písm. b) zakotvila povinnost smluvních států „přijmout

⁸ Dušková Š, Hofschneiderová A., Kouřilová K.: Úmluva o právech dítěte. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR. 2021, str. 41.

⁹ Dušková Š, Hofschneiderová A., Kouřilová K.: Úmluva o právech dítěte. Komentář. Praha :Wolters Kluwer ČR. 2021, str. 42.

¹⁰ Usnesení Valného shromáždění OSN DE01/59 Deklarace práv dítěte, zásada č. 2

veškerá opatření k zabezpečení toho, aby rodinná výchova zahrnovala řádné pochopení mateřství jako společenské funkce a uznání společenské odpovědnosti mužů a žen za výchovu a rozvoj dětí, přičemž se rozumí, že zájem dětí se ve všech případech staví na první místo.¹¹ V čl. 16 písm. d) téhož dokumentu je deklarována povinnost smluvních států zajistit, „na základě rovnoprávnosti mužů a žen, stejná rodičovská práva a povinnosti bez ohledu na jejich manželský stav, ve věcech týkajících se jejich dětí. Ve všech případech musí být zájmy dětí prvořadě.“¹² P. Špondrová např. upozorňuje na i nyní problematickou legislativu, kdy právní úprava je stále v mnoha oblastech zvláštní pro muže a ženy, ačkoliv k tomu neexistuje legitimní odůvodnění a zamýšlí se nad situací, kdy taková úprava může být znevýhodňující jak pro ženy, tak pro muže. Vyskytuje se především v oblastech mateřství a rodičovství nebo péče, které jsou tradičně považovány za doménu žen.¹² Pozice ženy ve společnosti je stále poněkud upozaděována, v mnoha zemích (a Česká republika tomu není výjimkou) je v určité vrstvě společnosti žena stále vnímána jako žena – matka (myšleno z pohledu tradičního zejména ve vztahu k mateřství, péči o dítě a rodinu na úkor rovnoprávnosti a dělby práce v péči o dítě) a přístup k partnerství, jako rovnocennému vztahu mezi ženou a mužem není stále zcela přijímán. V naší společnosti jsou to především ženy, jež pečují o děti. Z pohledu ženy, které bylo přisouzeno společností určité sociální zařazení je pak pro mě zcela pochopitelné, že rozhodování soudů ve věcech dítěte je ještě stále v rovině upřednostnění ženských práv před právy muže, neboť určitá část společnosti není schopna akceptovat neutrální pohled na výchovu oběma rodiči ve stejné míře. V současné době nemáme k dispozici výzkumy rozdílného rozhodování dle pohlaví v české justici, ale jak píše P.Špondrová „pustím-li se na pole vlastních dojmů, řekla bych, že pro české prostředí je časté to, že většina mužů a žen v justici rozhoduje spíše tradičně a konzervativně.“¹³ Jedná se zejména o častější svěření dítěte do péče matce, nežli otci, upřednostnění výlučné péče matky před střídavou péčí obou rodičů, obecně větší hájení práv matky, nežli otce a to zejména ve vztahu k výživnému nebo styku otce

¹¹ Úmluva odstranění všech forem diskriminace žen (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) čl. 5 písm. b), čl. 16 písm. d)

¹²Šimáčková, K., Havelková, B., Špondrová, P., Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální? Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, str. 46

¹³Šimáčková, K., Havelková, B., Špondrová, P., Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální? Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, str. 61

s dítětem, jež je mnohdy eliminován na samotné minimum (lze si velice těžko představit rovnoprávnost obou rodičů ve vztahu k dítěti ve chvíli, kdy se již samotná základní práva jeví v určitých oblastech odlišně).

Výbor OSN pro práva dítěte v Obecném komentáři č. 5, týkajícím se obecných opatření implementace Úmluvy, zdůraznil, že naplnění tohoto principu „vyžaduje přijetí aktivních opatření ze strany vlády, parlamentu i soudnictví“, a poukázal na zvláštní rozměr tohoto principu, který svým hmotněprávním obsahem v podstatě není ničím jiným než právem dítěte, identifikované skupiny dětí či dětí obecně na vyhodnocení a zohlednění dopadů jakýchkoli rozhodnutí či jednání povinných subjektů na práva a zájmy dítěte.¹⁴ V dalších svých komentářích Výbor OSN pro práva dítěte rozpracovával obsah konceptu nejlepšího zájmu dítěte ve specifických kontextech, přesto tímto způsobem formuloval obecné platné zásady a pravidla, která tvoří obsah tohoto konceptu v jeho nejobecnější rovině, bez ohledu na specifickou situaci dítěte. Např. v Obecném komentáři č. 6 – Zacházení s dětmi bez doprovodu nebo odloučenými dětmi mimo zemi svého původu zdůraznil, Výbor OSN pro práva dítěte, význam posouzení individuální situace dítěte – identity dítěte, a to včetně jeho národnosti, způsobu výchovy, jeho kulturního, etnického a jazykového zázemí, jeho zvláštní zranitelnosti i jeho potřeby zvláštní ochrany, vytvoření dětem vstřícné a bezpečné atmosféry náležité specializace profesionálů, kteří jsou určeni k práci s dětmi, uplatňování technik odpovídající věku i pohlaví dítěte, jakož i význam ustanovení procesního opatrovníka dítěti jako „klíčové procesní záruky za účelem zajištění toho, že nejlepší zájem dítěti bez doprovodu a odloučených dětí bude respektován“ a zajištění právního zastoupení v řízení o mezinárodní ochraně nebo jiném správním či soudním řízení.¹⁵ Výbor OSN pro práva dítěte současně poukázal na to, že respektování nejlepšího zájmu dítěte vyžaduje, aby v případě, že příslušné orgány přistoupí k umístění dítěte bez doprovodu nebo odděleného dítěte do náhradního prostředí za účelem zajištění péče o něj nebo jeho ochrany, bylo zacházení s dítětem a skutečnosti rozhodující pro umístění dítěte podrobovány pravidelnému přezkumu.¹⁶

¹⁴ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 5, 2003, odst. 12

¹⁵ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 6, 2005, odst. 20-21

¹⁶ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 6, 2005, odst. 22

V Obecném komentáři č. 12 – Právo dítěte být slyšeno Výbor OSN pro práva dítěte označil nejlepší zájem dítěte za „procesní právo, které zavazuje smluvní státy k tomu, aby přijaly opatření, jejichž účelem bude zajistit, že nejlepší zájem dítěte bude v rámci procesu přijímání opatření zohledněn“, přičemž konstatoval, že tato povinnost smluvních států dopadá jak na rozhodování v individuálních případech, tak na formulaci obecných opatření, která se přímo či nepřímo týkají dětí.¹⁷ V minulosti byla Česká republika často kritizována Výborem pro lidská práva s ohledem na nedodržování práva dítěte být slyšeno a zapojeno do řízení s tím, že v České republice nadále mělo přetrvávat pojetí dítěte spíše jako objektu, o jehož osudu rozhodují dospělí, a nikoli jako subjektu práv, když navíc ne všechna soudní řízení umožňovala přímé zjištění názoru dítěte, a to nezávisle na jeho právním zástupci či opatrovníku.¹⁸ Dříve jsme se mohli velice často setkávat se skutečností, že v řízeních ve věcech dítěte nebyl řádně prováděn výslech dítěte v řízení, a to bez ohledu na věk a rozumovou vyspělost dítěte. V současné době nejen s ohledem na ustálenou judikaturu Ústavního soudu, ale i obecné povědomí o právech dítěte je nejen soudy, orgány sociálně právní ochrany dítěte, účastníky řízení - zejména rodiči, ale i samotnými dětmi vznášen požadavek na slyšení dítěte (byť soud může s ohledem na nejlepší zájem dítěte naopak od slyšení dítěte opustit, a to s ohledem na posouzení psychické stability dítěte a následků takového slyšení). Nejvíce se projevuje právo dítěte být slyšeno ve věci, která se ho týká, neboť se jedná nejen o prostředek zapojení dítěte, ale současně o důležitý podklad pro rozhodnutí soudu, čímž ovlivňuje také spravedlivé rozhodování a práva a povinnosti dalších účastníků, nejčastěji rodičů dítěte. Zapojení dítěte do řízení je však s ohledem na jeho neúplnou vyspělost složitější než u dospělých, protože je třeba v každém jednotlivém případě zohlednit mnoho faktorů. Od rozumové a volní vyspělosti dítěte související s jeho schopností pochopit, o co se v řízení jedná, až po vyhodnocení psychického rozpoložení daného dítěte a tomu přizpůsobený způsob výslechu.¹⁹

V Obecném komentáři č. 13 – Právo dítěte na svobodu od všech forem násilí Výbor OSN pro práva dítěte vymezil přístup založený na právech dítěte, který má vazbu

¹⁷ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 12, 2009, odst. 70 a 72

¹⁸ Čamdžicová, S. Právo dítěte být slyšeno jako základní participační právo. Časopis pro právní vědu a praxi, 2021, č. 1, s. 137-152

¹⁹ Čamdžicová, S. Právo dítěte být slyšeno jako základní participační právo. Časopis pro právní vědu a praxi, 2021, č. 1, s. 137-152

na koncept nejlepšího zájmu dítěte a přímo s tímto konceptem a jeho obsahem souvisí. Výbor OSN definoval přístup založený na právech dítěte jako „respekt k důstojnosti, životu, přežití, blahu, zdraví, rozvoje, participaci a nediskriminaci dětí jako osob nesoucích práva“, kterého lze nejlépe dosáhnout prostřednictvím respektování ochrany a naplňování práv garantovaných Úmluvou a na ni navazujícími opěrnými protokoly. Výbor OSN pro práva dítěte zdůraznil, že „přístup založený na právech je celostní a klade důraz na posilování silných stránek a zdrojů samotného dítěte a všech sociálních systémů, jejichž je dítě součástí: rodiny, školy, komunity, institucí, náboženských a kulturních systémů“.²⁰ V Obecném komentáři č. 21 – Děti ulice Výbor OSN pro práva dítěte, posledně uvedenou definici, doplnil jasným odlišením přístupu založeného na právech od přístupu represivního na straně jedné a přístupu opatrovnického na straně druhé. Výbor OSN pro práva dítěte popsal, že v represivním přístupu jsou děti ulice vnímány jako delikventi, které je třeba potrestat, v přístupu opatrovnickém poté jako oběti, které je třeba zachránit. „Opatrovnický a represivní přístup nevnímají dítě jako nositele práv a vyústí v nucené přemístění dětí z ulice, které dále porušuje jejich práva. Tvrdit, že opatrovnický a represivní přístup jsou v nejlepší zájmu dítěte neznamená, že jsou založeny na právech. Při aplikaci Úmluvy je stěžejní přístup založený na právech.“²¹ Je přitom zřejmé, že jakkoli jsou závěry Výboru OSN pro práva dítěte formulovány v kontextu obecného komentáře specificky ve vztahu k situaci dětí ulice, jejich platnost je univerzální. Přístup založený na právech dítěte se tak stal přímým vyjádřením uznání dítěte jako nositele lidské důstojnosti, nadaného již z titulu svého lidství lidskými právy a svobodami. Toto uznání pak vyžaduje, aby lidská práva a svobody dítěte nebyly interpretovány způsobem, který by za svůj cíl neměl postavení dítěte coby subjektu, a nikoli objektu.²² Posledně rozvedeným se zabýval i Ústavní soud ČR v rámci nálezu ze dne 07.12.2005, sp. zn. IV ÚS 412/04. Omezení způsobilosti k právním úkonům a v něm popsaný význam lidské důstojnosti²³ při interpretaci a aplikaci jednotlivých, ne hierarchicky uspořádaných lidských práv a svobod, ale o tom bude pojednáno podrobněji níže.

²⁰ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 13, 2011, odst. 59

²¹ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 21, 2017, odst. 5

²² Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 13, 2011, odst. 61

²³ nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 412/04 ze dne 7. 12. 2005 – z ústavního pořádku plyne, že lidská důstojnost je co do rozsahu mnohem širší, než je rozsah tohoto základního lidského práva uveden v občanském zákoníku

Odlišnost represivního a opatrovnického přístupu k dětem je patrná a významná především pro veřejnou moc a případně pro společnost, nikoli pro samotné dítě, jelikož dítě, stejně jako jakýkoli jiný adresát výkonu veřejné moci, bude jakýkoli nucený zásah do své svobody nutně vnímat jako represii, přičemž pro něj nebude významné, že veřejná moc si sama pro sebe účel takového zásahu bude odůvodňovat naopak jeho ochranou, či dokonce „podporou“. Přístup založený na právech je tedy takový, v němž jsou lidská práva a svobody dítěte interpretovány a aplikovány způsobem na který jsme zvyklí i u dospělých, tj. způsobem zakládajícím povinnosti veřejné moci, a to i povinnosti vyústující v uložení povinnosti třetím subjektům, především v rámci typového závazku chránit, případně plnit, a nikoli zakládajícím povinností samotnému dítěti podrobit se veřejnou mocí řízení intervencí, to snad s výjimkou zajištění absolutních práv dítěte, byť by tato intervence byla činěna v jeho „dobru“ a v domnění, že je to pro dítě v jeho „nejlepším zájmu“.²⁴ V kontextu s posledně rozvedeným je však vždy plně odkazovat a respektovat na fakt, že je zapotřebí důsledně aplikovat působení specializovaných profesionálů, kteří jsou určeni k práci s dětmi, uplatňování technik odpovídající věku i pohlaví dítěte, jakož i význam ustanovení procesního opatrovníka dítěti. I při zachování uvedeného však je třeba vyloučit ryzí formalismus, neboť ne každá osoba, která disponuje certifikátem školení jako pracovník specializující se na práci s dětmi je skutečně z lidského a psychologického hlediska schopna vnímat potřeby dítěte. Všechny takové osoby by měly mít schopnost se alespoň elementárně vcítit do potřeb dítěte, jeho přání a tužeb, stejně tak mít schopnost v případě represivního přístupu velmi pečlivě vážit uplatňování tohoto principu s ohledem na dětské vnímání nespravedlnosti a jeho možné důsledky spočívající v zakořenění takových prožitků v dětské duši a paměti. Např. Anna Hofschneiderová, v publikaci *Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte*, jež byla zpracována Ligou lidských práv, z.s. a určená pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí, označuje právě tyto pracovníky „jako státního garanta nejlepšního zájmu dítěte a věří, že právě jejich práce je určující pro to, do jaké míry bude nejlepší zájem dítěte v konkrétních případech skutečně naplňován.“²⁵

²⁴ Dušková Š, Hofschneiderová A., Kouřilová K. Úmluva o právech dítěte. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR. 2021, str. 44.

²⁵ Hofschneiderová A. *Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte*. Liga lidských práv. 2016.

Výbor OSN pro práva dítěte v Obecném komentáři č. 14²⁶ - Nejlepší zájem dítěte jako přední hledisko přistoupil k formulaci obecné definice nejlepšího zájmu, přičemž náležitým způsobem vyšel ze svých dříve přijatých závěrů a definic. Výbor konstatoval, že obsahem nejlepšího zájmu dítěte je právo na celostní rozvoj a na plné a účinné požívání všech práv garantovaných Úmluvou.²⁷ Je možné uvést, že bylo současně vycházeno ze zásady 2 Deklarace práv dítěte z roku 1959 a Výbor OSN pro práva dítěte přitom zdůraznil, že „plná aplikace konceptu nejlepšího zájmu dítěte vyžaduje rozvoj přístupu založeného na právech a zapojujícího všechny subjekty za účelem zajištění celostní fyzické, psychické, morální a duchovní integrity dítěte a posilování jeho lidské důstojnosti“.²⁸ Konečně Výbor OSN pro práva dítěte přistoupil k vymezení nejlepšího zájmu dítěte jako trojjediného konceptu, když zdůraznil, že nejlepší zájem dítěte je současně i) hmotným právem, ii) základním interpretačním principem Úmluvy, iii) procesním právem.²⁹

1.1.1 Hmotněprávní rovina

V rámci Úmluvy obsah nejlepšího zájmu dítěte je vymezen především na úrovni obecného principu, a to v zájmu náležité péče věnované dítěti, jež by měl být jakýmsi zákonem, pravidlem určujícím zásady přístupu a ochrany dětí obecně. Aplikační praxe i právní teorie se v souvislosti s tímto právním principem potýkají s řadou obtíží. Základním problémem je neurčitost pojmů zájem nebo zájmy dítěte.

Problémy působí také různost kulturních, sociálních nebo náboženských podmínek, ve kterých se princip aplikuje, konflikty zájmu dítěte se zájmy jiných subjektů a také konflikt principu nejlepšího zájmu dítěte s právem dítěte na sebeurčení.³⁰ To však umožňuje fakt, že obecný princip je velmi přesně doplňován vymezením postupu při jeho zjišťování (posouzení a určování), čímž dochází k eliminaci prostoru pro svévolnou aplikaci tohoto konceptu, ať již ze strany povinných orgánů, či ze strany soukromoprávních subjektů. I Výbor OSN pro práva dítěte

²⁶ Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 byl do českého jazyka přeložen v roce 2016 Ministerstvem práce a sociálních věcí jako součást publikace Úmluva o právech dítěte a související dokumenty. Dostupný je na <https://www.mpsv.cz/web/cz/umluva-o-pravech-ditete1>

²⁷ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 14, 2013, odst. 4

²⁸ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 14, 2013, odst. 5

²⁹ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 14, 2013, odst. 6

³⁰ Kornel, M. Některé problematické aspekty principu nejlepšího zájmu dítěte. Právní rozhledy 3/2013, s. 88

poukázal na fakt, že nejlepší zájem dítěte je často argumentačně využíván k prosazení zájmů jiných subjektů, než je samotné dítě, skupiny dětí nebo dětí obecně, případně prosazení zájmů a práv jiných subjektů, které převažují nad prosazením zájmů a práv dítěte. Ukázkovým případem může být řízení o stížnosti vedené před Ústavním soudem ČR v rámci nálezu ze dne 14.04.2020, sp. zn. IV ÚS 950/19, kde se stěžovatel (otec nezletilého dítěte) pravomocně odsouzený v rámci trestního řízení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 6 let, stížností uplatněnou před Ústavním soudem domáhal nejlepšího zájmu dítěte při zohledňování ukládání trestu. V povšechné rovině je třeba uvést, že otázka stěžovatelem nastolená dosud není na mezinárodní ani vnitrostátní úrovni řešena konsenzuálně a samotná tato problematika je značně komplikovaná, neboť ke svému uspokojivému řešení vyžaduje odpověď na řadu principiálních otázek mezi trestní represe, vyrovnávání zájmu jednotlivce a celku i přípustnost ingerence zájmů třetích osob do procesu volby a ukládání trestních sankcí. Nutně tak předpokládá citlivé vyvažování značně heterogenních zájmů, jejichž poměrování tradičně v trestním právu hrálo pouze omezenou roli.

Dle mého názoru však trestněprávní jednání otce nezletilého dítěte, tedy jednání naplňující všechny znaky vymezené ve zvláštní části trestního zákoníku pak nemůže omluvit, či ovlivnit rozhodování soudu v trestním řízení při stanovení výše trestní sankce, okolnosti ukládání výše trestu upravuje pak zákon sám (myšleno trestní zákoník), když pro případ, že by tomu bylo jinak lze si dost dobře do budoucna představit, že by napříště páchaly trestnou činnost ve větší míře osoby pečující o dítě, to s vědomím, že automatiky jim bude přičítáno k dobru, že pečují o dítě, to shledávám nepřipustným.

I vzhledem k výše nastíněnému vyplývá, že obsahem nejlepšího zájmu dítěte je především vyhodnocení a posouzení dopadů přijímaného opatření na základní práva a svobody dítěte, které je tímto opatření dotčeno, tedy zjednodušeně právo dítěte na strukturovanou úvahu, která musí směřovat k takovému řešení, které dítěti umožní užívat a požívat všechny základní práva a svobody garantovaná Úmluvou. Je také zřejmé, že v určité konkrétní situaci dotýkající se byť i jen okrajově dítěte, kde je zapotřebí přijmout správní nebo soudní rozhodnutí, anebo i jiné rozhodnutí neautoritativní povahy, nebo při přípravě např. legislativních materiálů, se mohou jednotlivá práva a svobody dítěte garantovaná Úmluvou dostávat do vzájemného

konfliktu. V takovém případě dle Výboru OSN pro práva dítěte bude v nejlepším zájmu dítěte takové opatření, či rozhodnutí, které bude z hlediska zachování míry všech jeho základních práv a svobod, garantovaných Úmluvou, nejšetrnější. To však opět vytváří obrovský tlak a požadavek specifické odbornosti na subjekty, které vystupují v pozici tvůrců takových rozhodnutí. Výboru OSN pro práva dítěte k uvedenému dodal, že v nejlepším zájmu dítěte bude takové řešení, při němž bude dítěti zachována co nejširší možnost užívat a požívat všechny svá základní práva a svobody, tedy takové řešení, které bude z hlediska zásahu do všech dotčených základních práv a svobod možné považovat za přiměřené.

V Obecném komentáři č. 14 se Výbor OSN pro práva dítěte zaměřil na vymezení postupu zjišťování nejlepšího zájmu dítěte, když identifikoval dvě fáze procesu: i) posouzení nejlepšího zájmu dítěte a ii) určení nejlepšího zájmu dítěte. Posouzení nejlepšího zájmu dítěte pak souvisí především s identifikací všech práv a svobod dítěte, které jsou v konkrétní situaci dotčeny a v němž je třeba zjistit obsah nejlepšího zájmu dítěte hledáním takového řešení, které bude z hlediska míry zásahu do práv a svobod dítěte nejšetrnější.

V souhrnu výše uvedeného je možné konstatovat, že nejlepší zájem dítěte v jeho hmotněprávní rovině lze definovat jako právo dítěte na respektování, ochranu a zajištění rovnováhy mezi jeho jednotlivými základními právy a svobodami.³¹ K tomuto nutno poukázat na vyslovený názor Výborem OSN pro práva dítěte, který sdělil, že „neexistuje žádná hierarchie, a proto žádné základní právo dítěte nelze automaticky, bez náležitého vyhodnocení konkrétních okolností případu, při přijímání opatření ve vztahu k dítěti upřednostňovat před jeho jiným základním právem a ve jménu tohoto základního práva omezovat jiné základní právo dítěte.“³² Tento závěr jistě platí i ve vztahu k základním právům a svobodám dítěte, které mají absolutní povahu (právo na zachování života, právo na svobodu od všech forem násilí, právo dítěte nebýt vystaven špatnému zacházení, právo dítěte na ochranu před všemi formami vykořisťování).

³¹ Dušková Š, Hofschneiderová A., Kouřilová K. Úmluva o právech dítěte. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR. 2021, str. 47

³² Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 14, 2013, odst. 4

Hmotněprávní obsahem nejlepšího zájmu dítěte je tak právo dítěte na to, aby žádné jeho základní právo a svoboda nebyla neodůvodněně upřednostněna před jeho jinými základními právy a svobodami.

Hmotněprávní obsah nejlepšího zájmu dítěte tak obsahuje dvě složky i) právo dítěte na náležité identifikování všech jeho základních práv a svobod a ii) právo dítěte na důslednou aplikaci principu proporcionality. Při zjišťování obsahu nejlepšího zájmu dítěte je jediným legitimním cílem, k němuž jsou vztahovány požadavky vyplývající z principu proporcionality, výlučně ochrana některého ze základních práv a svobod daného dítěte, nikoli jiného dítěte, dospělé osoby, či dokonce veřejného zájmu.

1.1.2 Složky posuzování hmotněprávního obsahu nejlepšího zájmu dítěte

Složky posuzování hmotněprávního obsahu nejlepšího zájmu dítěte jsou vymezeny demonstrativně takto: názor dítěte, identita dítěte, zachování rodinného prostředí dítěte a vztahů dítěte s přirozeným prostředím, zajištění péče, ochrany a bezpečí dítěte, situace zvláštní zranitelnosti dítěte, zdraví dítěte a vzdělání dítěte.

Názor dítěte Výbor OSN pro práva dětí se vyslovil k právu dítěte být slyšeno ve všech záležitostech, které se jej dotýkají. Je snad samozřejmostí, že čím je dítě starší, je obsah jeho nejlepšího zájmu předurčen jeho názorem. V některých otázkách a řešených záležitostech dětí pak v určité fázi vývoje dítěte je nejlepší zájem dítěte kopií názoru dítěte (odborná literatura tento stav nazývá autonomie dítěte). Právo vyjádřit se mají jistě všechny děti, bez rozdílu věku, a to i když mladší děti nedokáží ještě zcela přesně formulovat svá přání tak precizně, jako děti starší.

V rámci identity dítěte je nezbytné zohlednit pohlaví, sexuální orientaci, národnost, víru, a přesvědčení, kulturní identitu či osobnost dítěte. Identita dítěte se může v průběhu vývoje dítěte upřesňovat, či případně i měnit, když jistý nezanedbatelný vliv na identitu dítěte má jistě nejbližší sociální okolí jakým je rodina, kamarádi, škola atp. V rámci identity dítěte, jako složky nejlepšího zájmu dítěte, tak bude vždy nezbytné ctít jedinečnost osobnosti každého jednotlivého dítěte, což fakticky vylučuje, aby k posuzování jedinečnosti bylo přistupováno prostřednictvím zobecněných kategorií – diagnóz, a to ať diagnóz z oblasti duševního zdraví, tak z oblasti toho, co by bylo možné nazvat diagnózami sociálními.

Zachování rodinného prostředí dítěte a vztahů dítěte s přirozeným prostředím, jako složka nejlepšího zájmu dítěte vyzdvihuje význam rodinného prostředí dítěte jako jediného typu výchovného prostředí, v němž je objektivně možný skutečný celostní rozvoj dítěte. Vždyť přeci platí, že rodina je základní jednotkou společnosti a je nezbytné ji považovat za přirozené prostředí pro růst, rozvoj a blaho všech jejích členů. Pod pojem rodina je nezbytné zahrnout též rodinu pěstounskou i rodinu adoptivní, tedy se jedná o rodinu v nejširším možném pojetí a významu. Rodina je, nebo zajisté má být, pro dítě nejpřirozenějším zázemím, bezpečnou zónou, jistotou. Dítě chápe matku a otce v první řadě jako rodiče, nikoliv jako partnery, osobní rozměr jejich vztahu jsou děti schopny si uvědomit a pochopit až v pokročilejším věku, často až v dospělosti. Proto je pro děti těžké, pokud jsou v důsledku rozchodu svých rodičů nuceny se mezi nimi rozhodovat či jsou dokonce o jednoho rodiče připraveny. Právní úprava nemůže stanovit obecný model pro rodinný život, proto je nutno ke každému případu přistupovat individuálně.³³ V současné době je pod pojem rodina zahrnován také jiný typ společenství, jež opouští společné soužití partnerů tak, jak jsme jej znali dříve pod pojmem tradiční rodina, neboť přibývá dětí narozených mimo manželství nesezdaným pářům. To ovšem neznamená, že nesezdaný pár nežije rodinným životem a fakticky tak neplní funkci rodiny oproti tradičnímu pojetí rodinného života.

Pokud jde o rodinu v tradičním slova smyslu, stále zde dominuje její reprodukční funkce a z ní vyplývající péče o potomstvo – jde tedy o přežití lidského rodu. Tento poznatek platí i v době současné. Populační problematika často ovlivňuje v moderní společnosti tvorbu některých právních předpisů. Vysoký či nízký počet dětí v rodinách nutí k zamyšlení nad vážnými otázkami pozitivního či negativního vývoje toho či kterého národa nebo společnosti žijící na území kontinentů celého světa.³⁴ Státy, které přistoupily k Úmluvě, deklarují povinnost předcházet stavům oddělení dítěte od jeho rodiny, když rodinou je myšleno v tomto případě i nesezdané společenství (alternativní model rodiny nesezdaného soužití osob smyslu čl. 8 Úmluvy o ochraně

³³ Westphalová, L., Rogalewiczová R. Práva dítěte v rodičovském konfliktu. Právní rozhledy, 2016, č. 19, s. 660-666

³⁴ Radvanová, S. Kapitola I [Současná rodina z hlediska dosaženého stupně legislativy a společenské potřeby]. In: Radvanová, S. a kol. Rodina a dítě v novém občanském zákoníku. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 2, marg. č. 1.

lidských práv a základních svobod) pečující o dítě.³⁵ Nikdo nemůže zaručit dítěti, byť narozenému v úplné rodině, že bude tato rodina stále funkční a nedojde k rozchodu rodičů. I rozchod rodičů (ať již sezdaných či nesezdaných párů) by neměl být příčinou strádání dítěte co do lásky, porozumění, péče ze strany obou rodičů, sdílení hodnot, tradic a zvyků mezi svými nejbližšími. Nelze pak zejména opomenout právo dítěte na styk s oběma rodiči v rozsahu, jež odpovídá nejlepšímu zájmu dítěte a to bez zpřetrhání vzájemných vazeb, důvěry a porozumění. Rodiče by měli vždy dbát na ochranu práv dítěte (byť s ohledem na možný vzájemný konflikt rodičů se může zdát této požadavek v určitém čase téměř nemožným) a zajistit dítěti kontakt s druhým rodičem v takové míře, aby nemohlo dojít ke vzájemnému odcizení.

K složce zajištění péče, ochrany a bezpečí dítěte je nutné uvést, že tato je vnímána v rámci Úmluvy jako přístup založený na právech dítěte a stranící se přístupu opatrovnickému, soustředící se na posilování schopnosti prostředí, v němž dítě žije a jemuž je vystaveno, které by mělo dostát svým závazkům vyplývajícím z lidských práv a svobod dítěte. Ve smyslu nejlepšího zájmu dítěte je pak nezbytné tuto služku vnímat jako účinné a praktické naplnění této složky, nikoli ve smyslu pozitivně definovaného cíle, jehož by bylo možné dosáhnout autoritativním výkonem veřejné moci. I zde je nezbytné ke každé situaci, každému případu přistupovat přísně individuálně s největším možným množstvím informací tak, aby nedošlo k pokřivenému a nežádoucímu zásahu veřejné moci do zaběhlého, sice na první pohled nežádoucího stavu zajištění péče, ochrany a bezpečí, avšak v konečném důsledku fungujícího a Úmluvou požadovaného zajištění péče, ochrany a bezpečí dítěte.

Složka zdraví dítěte ve smyslu nejlepšího zájmu dítěte je obecně přijímána v souladu s výkladem - definicí Světové zdravotnické organizace (WHO) vztahující se

³⁵ pozn. Český statistický úřad. Analýza – 2011. Nesezdané soužití. 30. 6. 2014, s. 4 - V roce 2011 existovalo v České republice 234 346 faktických manželství (také nesezdaných soužití, tzv. kohabitací). Představovala 8,8 % z celkového počtu rodin a 11,2 % z rodin úplných. Většinu faktických manželství tvořily rodiny bez závislých dětí (56,3 %). Mezi faktickými manželstvími se závislými dětmi pak převládaly rodiny s jedním závislým dítětem (61,6 %), čímž se lišily od manželských párů, kde mírně převládaly rodiny se dvěma dětmi. S přibývajícím počtem závislých dětí se však struktura nesezdaných a sezdaných soužití podle počtu závislých dětí příliš nelišila. Celkově bezdětných bylo mezi ženami žijícími ve faktickém manželství 27,7 % (celkový podíl bezdětných žen v Česku je pak 21,7 %), přičemž do 29 let je tento podíl více než dvojnásobný. Zhruba další čtvrtině žen (27,7 %) v nesezdaných svazcích se během života narodilo jedno dítě, 31,8 % ženám dvě děti, 9,1 % tři a 2,8 % ženám čtyři nebo více dětí. V porovnání s vdávanými ženami byl podíl bezdětných u nesezdaných žen ve všech věkových kategoriích vyšší. Pokud bychom ale porovnávali ženy svobodné a svobodné ženy v nesezdaném soužití, pak by byl podíl bezdětných u faktických manželství nižší.

k pojmu zdraví, tedy stavu úplné fyzické, duševní a sociální pohody, tedy nikoli pouze stavu bez nemoci či nemohoucnosti, přičemž uvedená definice je obsažena v preambuli Ústavy Světové zdravotnické organizace³⁶. Ústavní soud ČR charakterizoval právo na zdraví tak, že „pojem zdraví“, a to i v kontextu práva na zdraví, což neznamena pouze absenci nemoci, ale pokrývá také širší stav celkové pohody jednotlivce, respektive stav, kdy se jedinec zkrátka cítí dobře (v anglickém jazyce používán pojem „well-being“)³⁷. V rámci nejlepšího zájmu dítěte je pak prosazováno, aby tam, kde to je možné, to bylo právě dítě, které bude udělovat svůj souhlas s léčbou informovaným způsobem, to je vždy ale jistě závislé na rozumové a psychické vyspělosti dítěte. Tato složka, byť se to může náhodnému čitateli zdát nepřipadné, obsahuje též právo dítěte na osobní svobodu. Tyto případy byly a jsou projednávány a i medializovány zejména ve vztahu k osobám s mentálním postižením, když zásah do jejich osobní svobody bývá odůvodňován nezbytností zajistit jejich ochranu, případně léčbu. Nejvýrazněji popsal úzkou vazbu mezi právem na zdraví a osobní svobodou člověka zvláštní zpravodaj OSN pro právo na zdraví Dainius Pūras, který zdůraznil, že „jakákoli internace či uvěznění člověka (v materiálním slova smyslu, tj. výrazné omezení možnosti pohybu tohoto člověka), k nimž velmi často dochází z důvodu zdravotní nebo sociální indikace, představují porušení práva na zdraví, dochází-li k nim bez informovaného souhlasu vězněného člověka“³⁸.

Konečně poslední složkou nejlepšího zájmu dítěte v rámci hmotněprávního obsahu je vzdělání dítěte. Vzdělání patří do sféry státní aktivity schopné ovlivnit způsob, kterým děti s různým náboženstvím, kulturou a sociálním zázemím vnímají

³⁶ Ústava byla přijata na Mezinárodní zdravotnické konferenci, která se konala v New Yorku od 19. června do 22. července 1946, podepsané 22. července 1946 zástupci 61 států (Off. Rec. Wld Hlth Org., 2, 100), a vstoupily v platnost dne 7. dubna 1948. Změny přijaté dvacátým šestým, dvacátým devátým, třicátým devátým a padesátým prvním Světovým zdravotnickým shromážděním (usnesení WHA26.37, WHA29.38, WHA39.6 a WHA51.23) vstoupil v platnost 3. února 1977, 20. ledna 1984, 11. července 1994 a 15. září 2005.

³⁷ náleží Ústavního soudu ze dne 23.01.2018, sp. zn. I. ÚS 2637/17

³⁸ práva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, ke vztahu práva na zdraví a detence, A/HRC/38/36, 2018, odst. 69. dostupné z: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F38%2F36&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

svět, ve kterém vyrůstají. Toto právo není omezeno na věk, ačkoli se předpokládá, že stát má pravomoc a autoritu určit věk, ve kterém vzdělání začíná.³⁹

Je zapotřebí zmínit nezbytnost vhodného vzdělávacího prostředí a aplikovaných vzdělávacích a učebních metod. Tato složka je v posledních letech podrobována nejrůznější kritice a různým snahám o změnu ve smyslu domněnky, že docházka do školy ještě neznamená, že je dítě vzděláváno, když se vyskytují názory, že docházka do školy není vůbec nezbytná, postačuje vzdělávání formou domácí výuky, či ve formě malých domácích skupin dětí. Zde je však třeba upozornit na nebezpečnost takového experimentování, neboť nezbytným je také začlenění jednotlivých dětí do kolektivu, budování sociálních a kulturních vazeb, vytváření hierarchických struktur, výchově k respektu k vyučujícímu atp. Ve valné většině případů, s kterými jsem měla možnost se v životě setkat, dotýkajících se rodinného vzdělávání nemělo toto vzdělávání zcela určitě pozitivní vliv na dítě, a tedy dle mého osobního názoru toto není v nejlepším zájmu dítěte. Jako příklad mohu uvést případ dívky, jež jsem poznala ve věku jejích šesti let věku (a jež jsem měla možnost sledovat do věku 10 let), kdy navštěvovala soukromou mateřskou školu (rodinného typu, s důrazem na „kamarádství“ mezi dítětem a učitelem) a připravovala se na vstup do první třídy základní školy. Jednalo se o běžné dítě bez jakýchkoli náznaků nestandardního vývoje, dítě zdravé, jehož chování a sociální inteligence byla obdobná a byla na úrovni dětí v tomto věku. Rodiče byli oba pracující, matka vysokoškolského vzdělání, otec vzdělání středoškolského. Po nástupu do první třídy základní školy došlo z pohledu vzdělávání žáků prvních tříd k zásadnímu pochybení vedení školy, když pro nemoc učitelky (jež nastala ihned po prvním týdnu počátku školy), nebyl neprodleně třídě přidělen stálý vyučující, namísto nahodile se střídajících zástupů učitelů druhého stupně. Tato situace trvala nepřetržitě několik týdnů, přičemž dle sdělení ředitele školy nebylo možné s ohledem na nedostatek učitelů v lokalitě nalézt vhodné řešení a přidělit tak žákům stálého vyučujícího. U nezletilé nejen že fakticky nedocházelo ke standardní výuce předpokládané pro žáka první třídy, ale záhy i k nechuti navštěvovat školu, neboť dívka od první třídy měla jiné očekávání, setkala se v prvních dnech s drobnou šikanou od starších spolužáků, kterou škola odmítla řešit jako bagatelní záležitost. Rodiče nezletilé dcery v reakci na v daný

³⁹ Fryštenská, M. Právo na vzdělání podle Evropské úmluvy o ochraně lidských práv. Právník, 2008, č. 12, s. 1313-1324)

moment nevhodné podmínky pro vzdělávání odebraly nezletilou z první třídy, a to ke konci prvního čtvrtletí školního roku. Byť v prvotních představách měli zájem nezletilou do školního procesu vrátit ihned po nástupu stálého vyučujícího, nikdy tak již neučinili. Matka ukončila zaměstnání a započala nezletilou vzdělávat formou domácí výuky. Již v závěru konce prvního školního roku bylo zřejmé, že nezletilá začíná sociálně zaostávat oproti svým vrstevníkům. Její chování bylo stejné, jakoby navštěvovala stále mateřskou školu. Dospělé, byť se s nimi osobně neznala, zásadně oslovovala „hele“, používala tykání, chyběla jí trpělivost a samostatnost a měla problém se samoobslouhou. V jejím chování převládala hravost namísto zvědavosti a výuku považovala za něco nezbytného, avšak ne zcela kladně přijímaného. Nezletilá neměla pevný režim vzdělávání, výuka byla zahajována nahodile s odkazem „až se vyspí“, až „jí nebude bolet břicho“, až „se vrátíme z nákupu“ atp. Jednalo se o dítě lehce vzdělávatelné, jež nemělo v rámci povinného přezkoušení nedostatky ve výuce. V tomto okamžiku si dovoluji uvést, že v uvedeném příkladu tzv. domácího vzdělávání došlo k porušení cíle vzdělávání, který má poskytnout dítěti životní dovednosti, posílit schopnost dítěte realizovat plnou škálu svých lidských práv a prosazovat kulturu, která je protknutá odpovídajícími lidskoprávními hodnotami. Cílem je přitom zesilovat dítě prostřednictvím rozvoje jeho dovedností, schopností se učit, jakož i dalších schopností, lidské důstojnosti sebeúcty a sebevědomí, ale i morálním zásadám obecně přijímaného společenského chování a vnímání situací v běžném lidském životě, úctě a slušnosti k druhým, jakož i princip tzv. hladu po dalším vzdělávání, resp. principu celoživotního vzdělávání.

V souvislosti se vzděláváním je pro dítě stěžejní zajištění rovných šancí přístupu ke vzdělávání a to např. formou tzv. inkluze (tj. zařazováním všech dětí do shodného vzdělávacího programu). Otázkou však zůstává, zda naopak v případě specifických poruch učení, vývojových vad či většího zdravotního postižení není pro dítě vhodnější vzdělávání v k tomu určených speciálních školách, v nichž není tak velký počet žáků a je zde prostor pro individuální přístup ke každému z dětí. Diskriminace dětí z pohledu etnicity ve spojení s omezeným přístupem ke vzdělávání je v současné době již (doufejme) překonanou kapitolou části obyvatelstva, kdy děti byly bez jakéhokoli důvodu automaticky umísťovány ve školách zvláštních nebo speciálních, aniž by byla zkoumána potřeba tohoto typu výuky a speciálního přístupu k danému dítěti.

S ohledem na nejlepší zájem dítěte se speciálními vzdělávacími potřebami je škola povinna volit přístup, který zohledňuje jeho potřeby (mj. přijmout přiměřená opatření - § 3 odst. 2 zákona č. 198/2009 Sb., Antidiskriminační zákon). Nediskriminace žáků se zdravotním postižením se dosáhne takovým přístupem k žákovi, který je z logiky věci odlišný od přístupu k ostatním žákům. Nerespektování doporučení specialistů není možné ospravedlnit tím, že by odlišný přístup mohl mít negativní dopad na ostatní žáky. Aby bylo možné dosáhnout plného začlenění žáka se speciálními vzdělávacími potřebami, je nutné o povaze jeho problémů důsledně komunikovat s jeho spolužáky i jejich zákonnými zástupci.⁴⁰ Je zcela zásadní, aby k dítěti a jeho právu na vzdělání bylo přistupováno vždy se zřetelem na potřeby dítěte (včetně potřeb speciálních). Zatímco sociálně a zdravotně znevýhodnění jsou vzdělávání zpravidla spolu s těmi, kteří znevýhodnění nejsou, pro zdravotně postižené, pokud to vyžaduje povaha jejich postižení, se zřizují školy, popřípadě v rámci školy jednotlivé třídy, oddělení nebo studijní skupiny s upravenými školními vzdělávacími programy. Speciální vzdělávání může probíhat formou individuální integrace (zařazení do běžné školy), formou kolektivní integrace (zřízení zvláštní studijní skupiny, oddělení nebo třídy) ve speciální škole nebo kombinací těchto forem.⁴¹

V nyní uzavírané části této práce byly vyjmenovány složky nejlepšího zájmu dítěte, které jsou v případech s přímým nebo nepřímým dopadem na dítě dotčeny tak, jak je definoval Výbor OSN pro práva dítěte. Je však třeba zdůraznit, že jde o výčet demonstrativní, přičemž s ohledem na konkrétní situaci, v níž je třeba zjistit obsah nejlepšího zájmu dítěte, může být tento výčet širší, nebo i užší. „Nejlepší“ zájem dítěte bude vždy takový, který žádné právo a svobodu dítěte nedůvodně a nepřiměřeně neupřednostní před jiným právem či svobodou. Právě tento rozměr konceptu nejlepšího zájmu dítěte jasně ukazuje, proč je nepřesné používat pro jeho označení pouze „zájem dítěte“. Neustávající poměrování a hledání rovnováhy mezi jednotlivými právy a svobodami dítěte v sobě zrcadlí právě výraz slova „nejlepší“.

Vhodnost či použitelnost poměrování jednotlivých zájmů dítěte, skupiny dětí či dětí obecně, které jsou dotčeny v konkrétním případě, je jistě vhodné aplikovat obecný

⁴⁰ Evidence stanovisek ombudsmana, sp. zn. 5252/2015/VOP, dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/>

⁴¹ Riegel, F. § 16 [Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami]. In: Riegel, F., Bahýlová, L., Moravec, O., Puškinová, M., Kudrová, V. Školský zákon. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 90, marg. č. 25.

principu proporcionality zásahu do základních práv a svobod a ten přizpůsobit specifickému kontextu práv dítěte, v jehož důsledku bude vždy při zjišťování obsahu nejlepšího zájmu dítěte sledovaný legitimní cíl moci spočívat pouze a výlučně v ochraně některého z dotčených zájmů dítěte, s nimiž jsou jiné zájmy tohoto dítěte, do nichž je přijímaným rozhodnutím – opatřením zasahováno, v rozporu. V nejlepším zájmu dítěte tak bude takové rozhodnutí – opatření na ochranu jeho zájmů, které bude splňovat i) požadavek vhodnosti, tj. rozhodnutí – opatření musí být objektivně způsobilé vést k naplnění sledovaného cíle – zajištění respektu, ochrany či naplnění zájmu dítěte, ii) požadavek potřebnosti, tj. sledovaného cíle – zajištění respektu, ochrany či naplnění zájmu dítěte není možné ve stejné nebo podobné míře dosáhnout jinými prostředky, které by méně zasahovaly do jiného zájmu dítěte, iii) požadavek proporcionality v užším smyslu, tj. závažnost zásahu do zájmu dítěte je v konkrétní situaci vyvážena významem sledovaného cíle, neboli obět' přinesená v podobě omezení zájmu dítěte se nedostává do nepoměru s užitkem, který omezení přineslo⁴².

Povinnost důsledné aplikace principu proporcionality při řešení vzájemných konfliktů mezi jednotlivými právy a svobodami dítěte, má systémový a individuální rozměr. V systémové rovině souvisí především s prací s prostředím a odstraňováním strukturálních bariér, které brání plně a účinně realizovat základní práva a svobody dítěte v co nejširší možné míře. Nejlepší zájem dítěte v systémové rovině je tedy příkazem k hledání a vytváření takových zdrojů a forem pomoci a podpory, které budou směřovat k naplnění některého ze základních práv dítěte, aniž by vedly k omezení, či dokonce potlačení jiného základního práva či svobody dítěte. Obsah je tak úzce spjat se zákazem diskriminace a umožňující dětem realizovat všechna práva a svobody přinejmenším na rovnoprávném základě s ostatními⁴³. Ústavní soud ČR se například v rámci nálezu Pl. ÚS 10/15 ze dne 19.11.2015 zabýval související otázkou v případě ústavnosti požadavku uzavření manželství jako nezbytné podmínky pro osvojení dítěte partnerem jeho rodiče, když dospěl k závěru, že „Právní úprava, která de facto znemožňuje osvojení dítěte druhým rodičem u nesezdaných párů, není v rozporu s čl. 10 odst. 2 Listiny ani s článkem 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Toto omezení je dostatečně odůvodněno předpokladem vyšší míry stability manželských párů a zejména

⁴² nálezu Ústavního soudu ze dne 15.12.2015, sp. zn. I ÚS 1587/2015

⁴³ Dušková Š, Hofschneiderová A., Kouřilová K.: Úmluva o právech dítěte. Komentář. Praha Wolters Kluwer ČR. 2021, str. 56

lepším zajištěním poměrů dítěte, dojde-li k ukončení soužití jeho rodičů.“⁴⁴ Předkladatelem návrhu z důvodu porušení čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte předložil I. senát Ústavního soudu plénu návrh na vyslovení protiústavnosti tohoto ustanovení. I. senát Ústavního soudu a jeho argumentace spočívala především v tom, že napadené ustanovení zákona o rodině (§ 72 odst. 1 věty první zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, dle kterého „osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou“) neumožňuje individuálně posoudit nejlepší zájem dítěte, v tomto případě neumožňuje nahradit nefunkčního rodiče rodičem funkčním. Ústavní soud však s odkazem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva (X a další proti Rakousku, Gas a Dubois proti Francii a Emonet a další proti Švýcarsku) konstatoval, že přijetí takové úpravy osvojení, jaká je předmětem posouzení Ústavním soudem, je plně v kompetenci jednotlivých států a nepředstavuje zásah do rodinného života. Za důvod pro výlučnou možnost osvojení druhým rodičem pouze v případě sezdaných párů lze považovat požadavek na stabilitu partnerského vztahu, která má skýtat i vyšší záruku stability výchovného prostředí pro dítě. Dle Ústavního soudu takový požadavek jistě sleduje nejlepší zájem dítěte. Zároveň si však položil otázku, zda je manželství stále určitou zárukou stabilního vztahu a zda tedy tento požadavek může ospravedlnit napadenou právní úpravu osvojení. Ústavní soud při tomto posuzování odkázal na relevantní statistiky i na důvodovou zprávu k novému občanskému zákoníku. Hlavním kritériem však bylo lepší zajištění poměrů dítěte, dojde-li k ukončení soužití jeho rodičů, neboť pouze v případě rozpadu manželství musí být soudem rozhodnuto o poměrech dítěte v době po rozvodu rodičů, tj. kdo bude o dítě nadále pečovat a jak bude zajištěna jeho výživa. Soud přitom musí vycházet z nejlepšího zájmu dítěte. Ústavní soud proto dospěl k závěru, že napadená právní úprava sice stanoví omezení pro nesezdané páry, ale toto omezení je dostatečně odůvodněno výše uvedenými skutečnostmi a sleduje tak nejlepší zájem dítěte. Je proto v souladu s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. V souvislosti s argumentací předkládajícího senátu o zásahu do rodinného života pak Ústavní soud připomenul, že právo osvojit či být osvojen není základním právem chráněným ústavním pořádkem či mezinárodními smlouvami. Zároveň konstatoval, že zákon poskytoval a stále poskytuje pro nezletilé dítě a jeho faktickou rodinu nástroje umožňující soužití rodiny a naplnění přání dítěte

⁴⁴ nálezná pléna Ústavního soudu ze dne 19.11.2015 sp. zn. Pl. ÚS 10/15

(např. omezení rodičovské zodpovědnosti či změna příjmení dítěte i bez souhlasu druhého biologického rodiče). Ústavní soud tedy neshledal napadenou právní úpravu ani v rozporu s čl. 10 odst. 2 Listiny.

Obdobnou záležitostí, jak uvedeno posledně, se zabýval i Veřejný ochránce práv (ombudsman) z podnětu stěžovatele šetřil postup Úřadu městské části Praha 13 (dále jen „úřad městské části“) a Magistrátu hlavního města Prahy (dále jen „magistrát“), při rozhodování o žádosti stěžovatele o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli. Stěžovatel namítal, že správní orgány ve skutečnosti rozhodly na základě ustanovení § 13 odst. 2 zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, který osvojení dítěte registrovanými partnery bezvýjimečně zapovídá. Veřejný ochránce práv dospěl k závěru s tím, že řešení otázky možnosti osvojení registrovanými partnery je třeba hledat v ústavněprávním rámci případu. Proto se veřejný ochránce práv zaměřil na posouzení otázky, zda zákaz osvojení registrovaným partnerem má objektivní a rozumný důvod a zda přijaté opatření je tomuto cíli přiměřené. Poznatky, ke kterým ochránce dospěl, naznačily, že otázky spojené s institutem registrovaného partnerství a osvojení registrovanými partnery jsou řešeny zejména z pohledu předsudků a falešných dojmů. V rámci své zprávy veřejný ochránce práv dospěl k závěru, že „Jelikož ustanovení § 13 odst. 2 zákona o registrovaném partnerství vylučuje registrované partnery z možnosti osvojit dítě pouze z důvodu jejich sexuální orientace, má ochránkyně za to, že toto ustanovení odporuje Úmluvě a na jeho základě došlo k porušení stěžovatelova práva na rovné zacházení deklarovaného článkem 14 Úmluvy“.⁴⁵ Vyše prezentovaným případem se zabýval Ústavní soud ČR k němuž se vyjadřoval veřejný ochránce práv v postavení vedlejší účastník vyjádřením ze dne 22.04.2015 sp. zn. 10/2015/SZD/VP, kdy navrhoval zrušení § 13 odst. 2 zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. V rámci nálezu pléna Ústavního soudu ze dne 14.06.2016, sp. zn. Pl. ÚS 7/15, který byl vydán na základě návrhu podaného na základě čl. 95 odst. 2 Ústavy České republiky (dále jen "Ústava") a ustanovení § 64 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen "zákon o Ústavním soudu") Městským soudem v Praze pak bylo rozhodnuto tak, že „Ustanovení § 13 odst. 2 zákona č.

⁴⁵ Zpráva o šetření veřejného ochránce práv ze dne 1. července 2014, sp. zn. 2977/2014/VOP/PPO

115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, se ruší dnem vyhlášení tohoto nálezu ve Sbírce zákonů.“ Z mého pohledu by měla společnost v dnešní době akceptovat odstranění výsad pohlaví a zaměřit se především na zájem dítěte – rodinu, výchovu a stabilní prostředí, namísto péče bez dostatečného zázemí, vzorů a jednotnosti v přístupu k výchově.

Konečně v souvislosti s aplikací principu proporcionality v kontextu nejlepšího zájmu dítěte je vhodné zmínit princip přiměřeného, respektive nepřiměřeného rizika a princip nejméně omezujícího prostředí.

Princip přiměřeného, respektive nepřiměřeného rizika je úzce spjat s náležitým dohledem, jehož účelem je odpovědnost za škodu. Tedy principem je vymezit situaci, kdy za škodu způsobenou dítětem odpovídá jiná osoba, jejíž primární povinností je zajišťovat přiměřenou ochranu dítěte „náležitý dohled“. Principem nejméně omezujícího prostředí je pak nezbytné rozumět využít pro dosažení sledovaného cíle co možná nejmírnější a nejméně omezující opatření.

Princip přiměřeného, respektive nepřiměřeného rizika tak velmi úzce souvisí s požadavkem legitimacy zásahu do základních práv a svobod a v rámci požadavků vyplývajících z principu proporcionality, poté s požadavkem přiměřenosti v užším smyslu, princip nejméně omezujícího prostředí poté koreluje s požadavkem vhodnosti a potřebnosti.

1.1.3 Procesní rovina nejlepšího zájmu dítěte

Výbor OSN pro práva dítěte výslovně rozvádí ty nejvýznamnější procesní záruky, které tvoří součást obsahu práva dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu, mezi něž konkrétně zařadil: i) právo dítěte vyjádřit svůj názor ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, ii) náležité zjištění skutkového stavu, iii) rozhodování bez zbytečného odkladu a revizi rozhodnutí, iv) zapojení kvalifikovaných odborníků, v) právní zastoupení, vi) odůvodnění rozhodnutí, vii) právo na opravné prostředky, viii) mechanismus posuzování dopadů na práva dítěte.⁴⁶ Všechny uvedené procesní záruky by měly být dodrženy v maximální možné podobě, jak v případech systémových

⁴⁶ Výbor OSN pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child), komentář č. 14, 2013, odst. 85-99

opatření, včetně vládních strategií či legislativy, tak v případech přijímání rozhodnutí v individuálních případech.

Procesní záruka v podobě práva dítěte vyjádřit svůj názor ve všech záležitostech, které se jej dotýkají je třeba vykládat co nejdříve, plně v souladu s principy participace dítěte, jak jsou tyto zakotveny v čl. 12. Tato záruka nemusí spočívat pouze ve zjištění názoru dítěte, ale i při plném zohlednění rozvíjejících se schopností dítěte se vyjádřit, kdy k jejímu zachování bude nezbytné zajistit plnou a účinnou účast dítěte ve smyslu práva dítěte na přístup ke spravedlnosti. Tato zásada bude souviset též s právem dítěte na odpovídající procesní zastoupení a na neodmyslitelné řádné plnění povinností opatrovníka dítěte ve vztahu k dítěti, jak ostatně vyplývá mj. z Evropské úmluvy o výkonu práv dětí (Sdělení Ministerstva zahraničních věcí ČR o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí č. 54/2001 Sb.). Tato úmluva má za cíl podporu práv dětí a ochranu jejich nejlepšího zájmu. Poskytuje procesní opatření, která umožní dětem vykonávat jejich práva, včetně povinnosti poskytnout jim relevantní informace potřebné k tomu, aby tak mohly učinit, a to zejména v rodinných řízeních před soudními orgány.

Procesní záruka v podobě požadavku na náležité zjištění skutkového stavu věci souvisí s požadavkem multidisciplinarity v procesu posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte, ale rovněž s povinností rozhodujících orgánů náležitým způsobem zohlednit všechny relevantní skutečnosti a neodůvodněně neupřednostnit jeden z podkladů, odporují-li mu závěry vyplývající z dalších podkladů pro rozhodnutí, byť by tím podkladem byl např. znalecký posudek.⁴⁷ Součástí této procesní záruky je také nepřípustnost přenášení důkazního břemene na rodiče dítěte či v závislosti na vyspělosti dítěte na samotné dítě v těch případech, kdy se rozhoduje o nezbytnosti přijetí opatření za účelem zajištění přiměřené ochrany dítěte, to i případně proti vůli rodičů dítěte či dítěte samotného.⁴⁸

Procesní záruka spočívající v povinnosti přijmout rozhodnutí bez zbytečného odkladu odráží ten fakt, že pro dítě čas plyne rychleji, než pro dospělé a v případě opožděného rozhodnutí o jeho základních právech a svobodách hrozí, že situace dítěte

⁴⁷ rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21.10.2009, sp. zn. 22 Cdo 1810/2009, obdobně též Evropský soud pro lidská práva v rámci stížnosti č. 4544/99 Kutznerovi vs. Německo, odst. 72-73

⁴⁸ náleží Ústavního soudu ze dne 20.07.2010, sp. zn. IV ÚS 2244/09

bude vyřešena plynutím času. Dále pak požadavek nastolující povinnost pravidelného přezkumu rozhodnutí dotýkajících se dítěte souvisí s tím, že obsah nejlepšího zájmu dítěte je dynamickým konceptem a s rozvojem a mírou vyspělosti dítěte se může měnit.

Požadavek zapojení kvalifikovaných odborníků do procesu zjišťování nejlepšího zájmu dítěte souvisí opět s požadavkem multidisciplinarity, neboť proces řešení musí vycházet z obecných znalostí z oblasti práva, sociální práce, sociologie, vzdělávání, psychologie, zdravotnictví, pedagogiky atp., jakož i ze zohlednění konkrétních okolností případu daného dítěte a předchozí zkušeností (je třeba vnímat jako zkušenosti týkající se daného konkrétního dítěte, nikoli obecné zkušenosti). Tedy je zapotřebí, aby i profesionálové z neprávnických oborů při své zapojení do posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte ctili základní rámec, který jim dává právě obsah jednotlivých základních práv a svobod dítěte, což plně odpovídá přístupu založenému na právech dítěte. V opačném případě by se institut nejlepšího zájmu dítěte mohl v praktické aplikaci odchýlit od svého původního účelu, jímž je implementace přístupu založenému na právech dítěte, směrem k přístupu opatrovnickému, či dokonce represivnímu. Požadavek náležitého zohlednění konkrétních okolností případu, včetně předchozí zkušenosti, do posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte v individuálních případech vnáší principy práce s rizikem, jak se běžně uplatňují v sociální práci.

V rámci procesních záruk vyplývajících z práva dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu je nezbytné zmínit též požadavek na právní zastoupení, které by mělo být dítěti poskytnuto v každém správním nebo soudním řízení, v němž dochází k autoritativnímu rozhodování o jeho nejlepším zájmu. To platí zejména v případech hrozí-li střet zájmů mezi jednotlivými stranami (typicky rodiče dítěte)m, ale i v případech opatrovníka, který byl dítěti ustanoven, či jiné osoby, která byla jmenována, aby v řízení zastupovala zájmy dítěte. Právní zastoupení dítěte je možné vnímat jako nejvyšší standard ochrany procesních práv dítěte, zajištění plné a účinné účasti dítěte v soudním řízení, což plně odpovídá závazkům vyplývajících ze zákazu diskriminace ve spojení s právem dítěte na přístup ke spravedlnosti. V České republice dospěl Ústavní soud ČR k závěru o nezbytnosti zajištění právního zastoupení ve sporných civilních věcech.⁴⁹

⁴⁹ náleží Ústavního soudu ze dne 19.02.2014, sp. zn. I ÚS 3304/13

Další zárukou procesní složky nejlepšího zájmu dítěte je požadavek náležitého odůvodnění rozhodnutí. Odůvodnění rozhodnutí nesmí být pouze formální, nýbrž musí výslovně uvádět skutkové okolnosti týkající se dítěte, stejně jako to, jaké prvky nejlepšího zájmu dítěte byly v tom kterém konkrétním případě zohledněny, jakým obsahem byly naplněny a jakým způsobem byly mezi sebou vzájemně poměřeny za účelem dosažení a určení nejlepšího zájmu dítěte. Pokud se rozhodnutí odchyluje od vyřčeného názoru dítěte, musí být jasně a srozumitelně vysvětlen důvod, proč tomu tak je. Požadavek náležitého odůvodnění rozhodnutí je problematicky naplňován zejména v rámci tzv. rychlých předběžných opatření, tj. předběžných opatření v rámci § 452 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, když k tomuto se vyjadřoval i Ústavní soud ČR.⁵⁰

Jako záruku procesní složky nejlepšího zájmu dítěte je nezbytné vnímat také požadavek na uplatnění opravných prostředků proti jednotlivým rozhodnutím vtahujícím se k dítěti. Tedy je vznášen požadavek na úpravu systému tak, aby každé rozhodnutí týkající se dítěte bylo ve všech případech bylo možno podrobit přezkumu odvolací instancí tak, aby bylo plně postupováno v souladu s procesem zjišťování a určování nejlepšího zájmu dítěte. Tyto mechanismy musí být navíc přístupné samotnému dítěti, ať již osobně, či prostřednictvím jeho zástupce. Nezbytným pak bude i to, že dítě bude o možnosti, dostupnosti opravných prostředků náležitým a srozumitelným způsobem informováno.

Posledním z procesních požadavků konceptu nejlepšího zájmu dítěte je implementace mechanismu posuzování dopadů na práva dítěte, který umožňuje předvídat dopady politiky, legislativy, nařízení, nebo jiného rozhodnutí na děti a jejich možnost užívat a požívat svá práva a měl by být také postupně vyhodnocován v rámci dopadů přijatých opatření na práva dětí.

⁵⁰ náleží Ústavního soudu ze dne 12.05.2013, sp. zn. I ÚS 2903/14 v němž řešen zásah do práva na rodinný život předběžným opatřením, jímž bylo na dlouhou dobu dítě odňato z péče rodičů

2 Rozhodování soudů o věcech dítěte

Současná právní úprava dotýkající se práv dítěte je primárně vymezena v novém občanském zákoníku, neboli zákonu č. 89/2012 Sb. (dále též „NOZ“), v rámci části druhé nazvané Rodinné právo § 655 - 975. Nejlepší zájem dítěte je přitom nejvíce přílehlavý k pojmu zákonem užívanému, jímž rodičovská odpovědnost, jenž nahradil dříve užívaný pojem rodičovská zodpovědnost, ten byl vymezen v rámci zákona o rodině, neboli v zákonu č. 94/1963 Sb. Pojem výchova je v NOZ prezentován pod pojmem péče, přitom otázka péče přichází v praxi obligatorně, tj. za situace rozvodu manželství (§ 906-907 NOZ), případně fakultativně v okamžiku, kdy spolu rodiče dítěte nežijí ve společné domácnosti (§ 908 NOZ). Primárním hlediskem při rozhodování zůstává přitom nejlepší zájem dítěte, který je výslovně uveden v ust. § 907 i § 908 NOZ. Zákonná úprava přitom vnímá, že péče může být realizována buď jedním samotným rodičem, může být ale realizován prostřednictvím obou rodičů v rámci aplikace střídavé péče, nebo péče o dítě na základě konsenzu rodičů v rámci společné péče.

NOZ vymezuje kritéria zájmu dítěte následovně:

- vlohy a schopnosti dítěte ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů dítěte;
- citová orientace dítěte;
- zázemí dítěte;
- výchovné schopnosti každého z rodičů;
- stávající stálost výchovného prostředí;
- očekávaná stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít;
- citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, dalším příbuzným, ale i nepříbuzným osobám;
- který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval, řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu;
- u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje;
- schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí ze dne 25.1.1996 (č. 54/2001 Sb. m.s.ve znění účinném od 1.7.2001) participační práva dítěte rozvádí, a to zejména ve svých čl. 3

(procesní práva dítěte) a čl. 6 (participace dítěte a zohlednění jeho nejlepšího zájmu). Evropská úmluva o výkonu práv dětí v čl. 3 uvádí, že „*Dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, zaručena následující práva nebo bude mít možnost se následujících práv domáhat, a to dostávat příslušné informace, být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor, být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí.*“⁵¹ Dle čl. 6 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí pak odpovědnost za realizaci tohoto práva na informace nesou soudy. Pokud zjistí, že dítě dostatečně chápe situaci, musí zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny příslušné informace. Tyto mu buď poskytne sám soud, nebo je dítě obdrží prostřednictvím zástupce (kolizní opatrovník, nejčastěji orgán sociálně-právní ochrany dětí). Právo dítěte na informace je upraveno v § 20 odst. 4 ZZŘS tak, že v řízení, jehož účastníkem je nezletilý, který je schopen pochopit situaci, soud postupuje tak, aby nezletilý dostal potřebné informace o soudním řízení.⁵²

K věku dítěte a schopnosti vyjádřit svůj názor z judikatury Ústavního soudu (např. nález IV. ÚS 1002/19, II. ÚS 1931/17, IV. ÚS 3749/17, IV. ÚS 827/18) vyplývá, že i malé dítě (např. i ve věku 6 let) je schopno vyjádřit svůj názor a soud je povinen postupovat tak, aby tento názor mohl být zjištěn (ke zjištění názoru může dojít i zprostředkovaně, ale pouze v případě, že dítě není schopno přijmout informace a vytvořit si vlastní názor - např. v případě lability, emoční nestability atp.) a řádně interpretován. Aby bylo zabráněno dezinterpretaci názoru dítěte, měl by být výslech dítěte realizován samotným soudem, zcela autenticky, nikoli třetí osobou. Výslech dítěte realizovaný prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí, znalce při vypracování znaleckého posudku nebo prostřednictvím zástupce nezletilého není doporučován, a to právě s ohledem na upřednostnění projevu vlastního názoru a učinění vlastního rozhodnutí přímo před rozhodujícím soudem. Při zjišťování názoru dítěte soudem je potřeba, aby bylo vytvořeno prostředí, v kterém bude dítě důvěřovat

⁵¹ Evropská úmluva o výkonu práv dětí ze dne 25.1.1996

⁵² Westphalová, L. § 867 [Zjištění názoru nezletilého dítěte]. In: Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 785–786.

vyslychajícimu a aby byl výslech prováděn způsobem přiměřeným věku dítěte. K samotnému výslechu by mělo docházet i v případech, že dítě není dostatečně rozumově vyspělé. V takovém případě je soud povinen získat názor dítěte zprostředkovaně (např. prostřednictvím soudních znalců, sdělením jiných osob – příbuzných či společensky blízkých, či prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Při zjišťování názoru dítěte soudem zprostředkovaně hrozí riziko posunutí významu toho, co dítě autenticky vyjadřovalo. K interpretaci zprostředkovaného názoru dítěte se vyjádřil Ústavní soud v nálezu II. ÚS 4247/18, který uvedl: *„Nelze prítom prehlédnout, že ze samotného vyjádření dívky, jak bylo zaznamenané orgánem sociálně-právní ochrany dětí, neplyne důvod k nerozšíření styku se stěžovatelem. Dívka totiž uvedla, že nemá proti častějšímu styku s tátou výhrady, ale nechce, aby jí to narušovalo její koníčky. Ačkoli orgán sociálně-právní ochrany dětí jako její kolizní opatrovník posléze při jednání před městským uvedl, že se nezletilá dívka vyjádřila, že si nepřeje, aby byl soudem upraven její styk s otcem v běžném týdnu; tato informace ovšem nevyplývá ze samotného vyjádření dívky sepsaného tímto orgánem. Zde Ústavní soud apeluje, že z hlediska naplnění participačních práv dětí je nezbytné, aby v případě, že nejsou slyšeny přímo před soudem, byly jejich názory a vyjádření soudu tlumočeny s maximální přesností a bez zkreslení.“⁵³*

2.1 Rozhodování před okresními a krajskými soudy

Procesní úprava řízení je prítom vtělena do zákona o zvláštních řízeních soudních, jímž zákon č. 292/2013 Sb.(dále též „ZZŘS“), který v rámci hlavy V. upravuje řízení ve věcech rodinně právních, přičemž věci péče soudu o nezletilé vymezuje ZZŘS v rámci pododdílu 2 zmíněné hlavy V. ust. § 466 – 477.

Podle obecného ustanovení ZZŘS je místní příslušnost určena obecným soudem osoby, v jejímž zájmu se řízení koná (§ 4 odst. 1). V řízení ve věcech péče soudu o nezletilé je tímto soudem obecný soud nezletilého dítěte (§ 467 odst. 1). Obecným soudem nezletilého se rozumí okresní soud (obvodní soudy v Praze, případně Městský

⁵³ Westphalová, L. § 867 [Zjištění názoru nezletilého dítěte]. In: Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 787–796.

soud v Brně), v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody jeho rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodných skutečností, své bydliště (§ 4 odst. 2 z. ř. s.).

Jakmile je místní příslušnost soudu jednou určena, zůstává tento soud nadále příslušným, i kdyby se změnily podmínky, které rozhodly o jeho příslušnosti (Usnesení NS Rodo 17/2004, R 13/06). Změna místní příslušnosti je možná pouze postupem podle § 5 ZZŘS, tj. přenesením příslušnosti. Přenesení příslušnosti na jiný soud je možné jen tehdy, změní-li se v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé okolnosti, podle nichž se posuzuje místní příslušnost, a pokud je to v zájmu dítěte. Jestliže soud, na který byla místní příslušnost přenesena, s přenesením nesouhlasí, předloží věc k rozhodnutí svému nadřízenému soudu, pokud o této otázce nerozhodl již soud odvolací. Rozhodnutím nadřízeného soudu je vázán i soud, který příslušnost přenesl. Pouze tak je zaručeno, že všechna významná opatření, týkající se nezletilých dětí, budou soustředěna v jednom soudním spise. Současně je tím zajištěno, že při změně poměrů, která zpravidla vede k novému rozhodnutí, bude moci soud zkoumat, zda skutečně ke změně poměrů došlo a zda je tedy změna dřívějšího rozhodnutí pro nezletilé dítě vhodná.

V řízení soud rozhoduje zejména ve věcech

- a) jména a příjmení nezletilého dítěte,
- b) péče o nezletilé dítě,
- c) výživy nezletilého dítěte,
- d) styku s nezletilým dítětem,
- e) rodičovské odpovědnosti,
- f) poručenství,
- g) opatrovnictví nezletilého dítěte,
- h) předání nezletilého dítěte,
- i) navrácení nezletilého dítěte,
- j) pro nezletilé dítě významných, na nichž se rodiče nemohou dohodnout,
- k) souhlasu s nakládáním se jměním nezletilého dítěte,
- l) zastupování nezletilého dítěte,
- m) ústavní výchovy nezletilého dítěte a jiných výchovných opatření,

- n) pěstounské péče,
- o) určení data narození nezletilého dítěte,
- p) přiznání svéprávnosti nezletilému dítěti,
- q) přivolení souhlasu a odvolání souhlasu zákonného zástupce k samostatnému provozování obchodního závodu nebo k jiné obdobné výdělečné činnosti.

Zákonodárce stanovil, že dítě je v řízení zastoupeno opatrovníkem, jímž je soudem zpravidla jmenován orgán sociálně-právní ochrany dětí. Zákonodárce tak ve své moudrosti použil pojem „zpravidla“, tedy nikoli výlučně musí být opatrovníkem dítěte orgán sociálně-právní ochrany dětí, to znamená a dle mého osobního názoru velmi správně, že ve složitějších věcech by měl být dítěti jmenován opatrovník z řad advokátů, tedy zjednodušeně řečeno osoba plně svéprávná, zapsaná v seznamu advokátů s ukončeným vysokoškolským vzděláním v oboru právo, s vykonanou odbornou advokátní zkouškou. Pro jmenování opatrovníkem dítěte osoby z řad advokátů svědčí mimochodem i ten fakt, že v případě jmenování orgánu sociálně-právní ochrany dětí je de facto jmenována instituce, nikoli konkrétní referent této instituce. Posledně uvedené se odráží v nežádoucí situaci, kdy v průběhu řízení nezřídka dochází ke stavům, kdy ke každému nařízenému soudnímu roku, ve věci dítěte, se dostaví jiný referent s nastudovaným jiným penzmem informací ze spisu a celostním povědomím o projednávané věci. V takovém případě pak není zajištěna kontinuální profesionální ochrana dítěte a není tak naplněn princip nejlepšího zájmu dítěte. Oproti jmenovanému opatrovníkovi z řad advokátů je opatrovníkem jmenována fyzická osoba advokáta, která v řízení prosazuje nejlepší zájem dítěte.

Je základním právem dítěte a v jeho nejlepším zájmu, aby (pokud je to možné) byl vyslyšen v rámci soudního řízení názor dítěte, neboť právo na slyšení je základním procesním právem a má samostatnou hodnotu. V této souvislosti připomíná L. Westphalová v komentáři k § 867 NOZ čl. 12 odst. 1 Úmluvy, který zní: *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“*

Ke konkretizaci citované zásady vydal Výbor pro práva dítěte OSN Obecný komentář č. 12 k právu dítěte být slyšeno. Podle Výboru pro práva dítěte zahrnuje účinné naplnění čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, tedy práva dítěte být slyšeno, pět základních kroků:

1. přípravu,
2. samotné slyšení,
3. posouzení schopnosti dítěte,
4. informování dítěte o pozornosti věnované jeho názoru (o váze jeho názoru),
5. opravné prostředky/možnosti nápravy.

V rámci přípravy na slyšení přitom dítě musí být především vůbec informováno o svém právu vyjádřit názor a také o tom, jaký vliv bude mít jeho názor na výsledek řízení. Podobně i později, po provedení slyšení dítěte, je třeba dítě informovat o výsledku řízení a vysvětlit mu, jak byl jeho názor zohledněn. Na základě této informace se pak dítě může mimo jiné rozhodnout podat stížnost či odvolání. Dítě musí mít přístup k opravným prostředkům proti porušení svého práva být slyšeno v rámci soudního či správního řízení. Navíc rozhodnutí, která se dotýkají dětí, by dětem měla být řádně a srozumitelně odůvodněna a vysvětlena, a to zejména v případě, že názorům dítěte nebylo vyhověno (jako vhodná forma se jeví přímý rozhovor, ale také nepřímá forma, např. dopisem dítěti).⁵⁴

V souvislosti s uznáváním rozhodnutí soudů je toto pravidlo zdůrazněno v rámci evropských nařízení. když v čl. 23 písm. b) nařízení Brusel II bis je uvedeno, že: *„rozhodnutí ve věci rodičovské zodpovědnosti se neuzná, jestliže bylo rozhodnutí, s výjimkou naléhavých případů, vydáno, aniž mohlo dítě využít práva být vyslechnuto.“*

Ve věci rozhoduje soud zpravidla rozsudkem, který by měl být vydán do 6 měsíců od zahájení řízení, pro případ, že soud vydá rozhodnutí po zmíněné lhůtě má v rozhodnutí uvést, z jakého důvodu nebylo tuto lhůtu možno dodržet.

⁵⁴ Westphalová, L. § 867 [Zjištění názoru nezletilého dítěte]. In: Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 785–786.

Rozsudky ve věcech výživného a jimiž se prodlužuje trvání výchovného opatření, kterým bylo dítě dočasně odňato z péče rodičů nebo jiné fyzické osoby, jsou rozhodnutími předběžně vykonatelnými.

O odvolání rozhodují nadřízené krajské soudy (Městský soud v Praze), přičemž odvolací řízení je ve věcech péče soudu o nezletilé postaveno na principu úplné apelace, což znamená, že v odvolacím řízení mohou být uváděny nové skutečnosti a důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně. K novým skutečnostem nebo důkazům odvolací soud přihlédne, i když nebyly uplatněny (in. § 28 odst. 1 ZZŘS).

2.2 Rozhodování o předběžných opatřeních upravující poměry dítěte

V rámci pododdílu 1, oddílu 5 ZZŘS je v ust. § 452 a násl. upraveno rozhodování o předběžných opatřeních upravujících poměry dítěte. Předběžné opatření podle § 452 a násl. lze vydat ze dvou důvodů:

1. ocitlo-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče, nebo
2. je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen.

Ustanovení § 452 a násl. upravuje dva typy předběžných opatření. Prvním z nich je předběžné opatření podle § 452 odst. 1, které se vydává při akutním a zásadním ohrožení zájmu dítěte pro případ, že by nebylo rozhodnuto o jeho umístění v jiném prostředí. Druhý typ předběžného opatření ustavuje § 452 odst. 2 věta druhá, která umožňuje svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu. Důvody pro vydání obou předběžných opatření jsou různé. Jde-li o kritérium zájmu dítěte, musí být naplněno při vydání kteréhokoliv z těchto předběžných opatření. K tomu blíže nález Ústavního soudu sp.zn. IV. ÚS 3200/20 ze dne 2.2.2021 v části 3 odst. 3.11 této diplomové práce.

U obou typů předběžných opatření podle § 452 a násl. rovněž platí, že dítě musí být umístěno do vhodného prostředí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost, a umožnit realizaci

případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením. Musí umožňovat pokračování v povinné školní docházce nebo v jiné vhodné přípravě pro budoucí povolání dítěte (KS v Plzni 14 Co 285/2015). Vhodné prostředí zabezpečuje dvě složky, jednak složku materiální, která charakterizuje samotné prostředí, do něhož má být nezletilý umístěn, jednak složku subjektivní, která vystihuje charakter subjektu (zařízení), do jehož péče má být nezletilý přemístěn. Obě tyto složky vytvářejí praktickou jednotu, je třeba je zkoumat komplexně⁵⁵.

Soud rozhoduje bezodkladně, když tím zákonodárce rozumí 24 hodin od zahájení řízení. V případě, že soud ve stanovené lhůtě rozhodnutí nevydá, pak v odůvodnění rozhodnutí uvede skutečnosti, pro které to nebylo možné.

Rozhodnutí o předběžném opatření, jímž bylo návrhu vyhověno je vykonatelné jeho vydáním a jeho výrok je závazný pro každého (in. § 457 ZZŘS).

Předběžná opatření jsou z mého pohledu rozhodováním kontraverzním, neboť soud rozhoduje toliko na základě předložených tvrzení a důkazních prostředků jednou stranou, aniž by bylo umožněno slyšení, či vyjádření strany druhé. Nežádá se tak stává, že jsou tvrzení, jakož i důkazní prostředky tendenčně zabarveny ve snaze dosáhnout vydání předběžného opatření, což může vést k nedozírným následkům. Je proto třeba apelovat na řádné hodnocení předložených návrhů, tvrzení a důkazních prostředků tak, aby nedocházelo k nežádoucím zásahům do práv těch nezranitelnějších, tedy dětí.

2.3 Rozhodování před Ústavním soudem České republiky

Ústavní stížnost je možné podat jednak proti pravomocnému rozhodnutí a jednak proti jinému zásahu veřejné moci, pokud jím bylo zasaženo do ústavně garantovaných práv jednotlivce.⁵⁶

Aktivní legitimace k podání ústavní stížnosti je dána pouze těm fyzickým a právnickým osobám, které buď byly účastníky řízení, proti jehož rozhodnutí stížnost

⁵⁵ Svoboda, K., Tlášková, Š., Vláciů, D., Levý, J., Hromada, M. a kol. Zákon o zvláštních řízeních soudních. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, str. 958

⁵⁶ Forejtová, M., Buriánová, P., Vnenk V. a kol. Judiciální doktríny Ústavního soudu České republiky ve věcech rodinného práva za období 2014-2020, Praha: Wolters Kluwer 2021, str. 18

směřuje, nebo kteří jsou dotčeni jiným zásahem veřejné moci na svých právech ústavně garantovaných. Ústavní stížnost je přípustná obecně za splnění podmínek taxativně vymezených v ust. § 72 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (dále jen „ZÚS“), zejména se jedná o povinnost vyčerpání všech procesních prostředků obrany, podání stížnosti ve lhůtě, připojení kopie rozhodnutí o posledním procesním prostředku, když povinným je též zastoupení zástupcem z řad advokátů na základě speciální plné moci opravňující k zastupování v řízení před Ústavním soudem ČR.

Nejběžnějším mimořádným opravným prostředkem a tedy i posledním prostředkem obrany bývá běžně řízení dovolací, jinak je tomu však dle ust. § 30 ZZŘS, které vylučuje dovolání až na výjimky v řízení o věcech rodinných, tedy rozhodnutím, proti němuž ve věcech rodinných bude směřovat ústavní stížnost, bude až na výjimky rozhodnutí soudu odvolacího.

Ústavní soud v řízení primárně posuzuje přípustnost stížnosti, následně pak opodstatněnost. V případě, že nejsou splněny podmínky přípustnosti, rozhodne soudce zpravodaj o odmítnutí stížnosti, což se děje formou rozhodnutí – usnesením (§ 43 odst. 1 ZÚS). Dále pak pokud příslušný senát dospěje k závěru, že je stížnost zjevně neopodstatněná, pak bez nařízení jednání stížnost odmítne, když tak činí také usnesením (§ 43 odst. 2 ZÚS). Pokud není stížnost odmítnuta, pak je projednána a je o ní rozhodnuto nálezem, ve kterém musí být vždy vysloveno, zda a jak došlo k zásahu do práv stěžovatele (§ 82 odst. 2 písm. a) ZÚS). Výsledkem rozhodování ve věci stížnosti proti rozhodnutí je pak v pozitivním případě zrušení či částečné zrušení takového rozhodnutí, resp. napadených rozhodnutí. V případě negativního výroku je pak výsledkem zamítnutí, resp. částečné zamítnutí ústavní stížnosti.⁵⁷

Ústavní soud je vázán návrhem stěžovatele do té míry, že nerozšíří okruh rozhodnutí, na která dopadne jeho rozhodnutí, jedinou výjimkou by mohla být rozhodnutí akcesorická (vztahující se k hlavnímu rozhodnutí, na hlavní rozhodnutí navazující) k napadenému rozhodnutí.

⁵⁷ Forejtová, M., Buriánová, P., Vnenk V. a kol. *Judiciální doktríny Ústavního soudu České republiky ve věcech rodinného práva za období 2014-2020*, Praha: Wolters Kluwer 2021, str. 24

3 Vybraná rozhodnutí Ústavního soudu České republiky

V této kapitole uvedená rozhodnutí Ústavního soudu byla vybrána ve vztahu k rozhodovací praxi posledních dvou let a je jakýmsi průřezem posledního vývoje názoru Ústavního soudu ve vztahu k „nejlepšímu zájmu dítěte“, a to i ve vztahu k předcházejícím rozhodnutím. Dle statistik Ústavního soudu je zjevná obecně se zvyšující se tendence podání a podání ústavních stížností na ochranu práv dle čl. 32 Listiny základních práv a svobod tomu není výjimkou. Jen v roce 2020 se jednalo o 78 podání na ochranu dětí a mladistvých, 115 podání na ochranu rodičů a rodiny a 44 podání týkajících se hmotného zabezpečení rodin.⁵⁸

3.1 Nález Ústavního soudu ze dne 14.12.2022 sp.zn. I.ÚS 3477/2 – K povinnosti odvolacího soudu zopakovat provedené důkazy podle § 213 odst. 2 o. s. ř.; zákaz vydání překvapivého rozhodnutí

Poznámka

Předmětný nález Ústavního soudu není s ohledem na věk stěžovatelky zcela přílehlý k tématu „nejlépšího zájmu dítěte“, neboť stěžovatelka byla v době podání Ústavní stížnosti již zletilá, avšak z pohledu judikatury Ústavního soudu se jedná o nález, jež prolamuje rozhodování obecných soudů ve věcech stanovení výživného dítěte, byť v době rozhodování již zletilého.

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Stěžovatelka, jakožto zletilá dcera a studentka vysoké školy se domáhala u soudu prvního stupně placení výživného vůči svému otci. Soud prvního stupně dospěl ve svém rozhodování k závěru, že stěžovatelka má vůči svému otci nárok na přiznání výživného, neboť se po sloužení maturitní zkoušky i nadále připravovala na své budoucí povolání. Příprava na budoucí povolání probíhala od října 2012 do dne vydání

⁵⁸ Roční statistické analýzy 2020. In: <https://www.usoud.cz> [online]. [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Statistika/Podrobne_grafy_a_statistiky_do_roku_2020.pdf

rozsudku, tj. do dne 10.9.2020. Výjimkou z ucelené přípravy na budoucí povolání bylo období od prosince 2014 do července 2015. Stěžovatelka nejprve studovala anglický a ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Toto studium dvakrát ukončila, a to v prosinci 2014 a v lednu 2018, když důvodem pro ukončení studia bylo nesplnění studijních požadavků. K definitivnímu ukončení studia pak došlo z její vlastní vůle v dubnu 2020, byť v tomto období studijních požadavků dostála, avšak se rozhodnutí ukončit studium bylo vázáno na nedostatek finančních prostředků, neboť nebyla schopna hradit studijní poplatky a další výdaje spojené se studiem. Stěžovatelka nezanedala studia zcela a pokračovala distančním studiem cestovního ruchu na Soukromé vysoké škole v Bulharsku.

Soud prvního stupně ve svém rozhodnutí zhodnotil studium stěžovatelky jako oborově jednotné a po celou dobu vedené snahou o rozšíření možností uplatnění na trhu práce. Soud současně odmítl argumentaci otce na pouhou účelovost studia.

Při svém rozhodování přihlédl soud zejména k vyhrocené rodinné situaci, když se nezabýval pouze neúspěchy a s tím souvisejícími průtahy ve studiu stěžovatelky, ale také neustálou snahou stěžovatelky pokračovat ve vzdělání a snahu plnit, byť dodatečně, studijní povinnosti. Situaci bylo nutné posuzovat v širších souvislostech, a to ve vztahu k psychickému stavu stěžovatelky, jež reflektoval na eskalaci rodinných sporů.

Soud prvního stupně rozhodl o žalobě rozsudkem a uložil otci povinnost přispívat na výživu stěžovatelky částkou 10 000 Kč měsíčně ode dne 1. 8. 2015 a ve zbytku, co do částky 2 000 Kč měsíčně žalobu zamítl; zároveň uložil otci povinnost uhradit do tří dnů od právní moci rozsudku dlužné výživné za dobu od 1. 8. 2015 do 10. 9. 2020 v celkové výši 613 333 Kč. Jak stěžovatelka, tak i její otec se proti rozhodnutí soudu prvního stupně odvolali. Stěžovatelka do soudem přiznané výše výživného, otec co do rozhodnutí jako celku, neboť v dlouhodobosti a způsobu studia stěžovatelky neshledával řádnou a soustavnou přípravu na budoucí povolání.

Na základě odvolání obou účastníků řízení změnil odvolací soud rozhodnutí soudu prvního stupně⁵⁹ tak, že žalobu zamítl s odůvodněním, že stěžovatelce nárok na výživné nevznikl, neboť její studium nepředstavovalo soustavnou a cílevědomou přípravu na budoucí povolání a v jeho průběhu se stěžovatelka byla schopna sama živit. Současně soud neshledal relevantním pro nedostatky ve studiu psychologický stav stěžovatelky po celou dobu studia, nýbrž je připustil pouze v jeho počátcích.

Stěžovatelka brojila proti rozhodnutí odvolacího soudu podanou ústavní stížností, přičemž stěžejní námitky směřovali proti postupu odvolacího soudu při dokazování a absenci řádného odůvodnění napadeného rozsudku. Odvolací soud provedl důkazy pouze dvěma listinami dodatečně pořízenými listinami (posouzení studia ze strany vysoké školy). Odvolací soud svůj postup i přesto, že šlo o řízení ovládané zásadou neúplné apelace, nikterak neodůvodnil, nezopakoval a neposoudil důkazy, na nichž své závěry založil soud prvního stupně, a dále bez jakéhokoli odůvodnění ignoroval stěžovatelkou navrhované důkazy o dokončení vzdělání, čímž byl ze strany stěžovatelky považován napadený rozsudek za nepřezkoumatelný.⁶⁰

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud posoudil podanou ústavní stížnost stěžovatelky a I. senát Ústavního soudu vyhověl ústavní stížnosti a zrušil rozsudek odvolacího soudu, jímž bylo porušeno právo stěžovatelky na soudní ochranu zaručené čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Právní věta

I. Odchýlí-li se odvolací soud od skutkového stavu zjištěného soudem prvního stupně na základě důkazů listinami, znaleckým posouzením, svědeckými výpověďmi a videozáznamem, aniž si prostřednictvím zopakování dokazování obstará rovnocenný informační podklad pro své odlišné skutkové závěry a aniž umožní stěžovatelce procesně relevantně reagovat na jednotlivé prováděné důkazy, poruší stěžovatelčino základní právo zakotvené v čl. 36 odst. 1 Listiny.

⁵⁹ Městský soud v Praze při svém rozhodování odkázal na rozhodnutí Ústavního soudu k vyživovací povinnosti rodiče vůči zletilému studujícímu dítěti - konkrétně na usnesení ze dne 25. 3. 2014 sp. zn. IV. ÚS 1247/13 a náleze ze dne 30. 9. 2014 sp. zn. II. ÚS 2121/14

⁶⁰ náleze Ústavního soudu ze dne 8. 12. 2015, sp. zn. II. ÚS 385/15

II. Nepoučí-li odvolací soud stěžovatelku, že hodlá vycházet z jiných skutkových zjištění, než mohla vzhledem k dosavadnímu průběhu řízení předvídat, dopustí se porušení zákazu vydání překvapivého rozhodnutí, a tudíž i porušení základních práv stěžovatelky podle čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2 Listiny.⁶¹

3.2 Nález Ústavního soudu ze dne 29.11.2022 sp.zn. IV.ÚS 412/22 - Rozhodování o umístění nezletilého dítěte do zařízení ochranné výchovy dle nejlepšího zájmu dítěte

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Stěžovatel je otcem nezletilého syna. Soudy rozhodovaly ve věci úpravy styku rodičů s nezletilým synem opakovaně. Střídavá péče rodičů byla shledána soudem za nevyhovující. V roce 2018 byl nezletilý syn stěžovatele svěřen do péče matce, otci bylo stanoveno výživné a současně byl upraven styk otce s nezletilým. Současně soud stanovil dohled nad výchovou nezletilého. Nezletilý syn stěžovatele nebyl předán do péče matky dle rozhodnutí soudu. Stěžovatel podal v roce 2020 návrh na změnu úpravy poměrů k nezletilému dítěti a požádal o svěřením nezletilého syna do své péče. Soud prvního stupně návrhu stěžovatele na změnu úpravy poměrů k nezletilému nevyhověl, neboť dle jeho zjištění nedošlo k zásadní změně poměrů péče o nezletilého. Soud však po provedeném dokazování konstatoval, že s ohledem na problematický vzájemný vztah rodičů, nefunkční vzájemné komunikaci. Stěžovatel dlouhodobě nerespektoval soudního rozhodnutí a výkonu styku s nezletilým. Kolizní opatrovníka, jímž byl u soudu prvního stupně orgán sociálně-právní ochrany dětí, navrhl umístění nezletilého dětského diagnostického ústavu, jež by zajistil neutrálního a stabilní prostředí za účelem provedení diagnostiky. Soud prvního stupně měl za to, že pro umístění nezletilého nejsou splněny zákonné předpoklady a neodpovídá toto umístění ani zájmu nezletilého. Soud prvního stupně shledal umístění nezletilého do dětského diagnostického ústavu nepřiměřeným zásahem do práv nezletilého dítěte a jeho psychické stability. Krajský soud po dovolání všech účastníků řízení překvapivě rozhodl tak, že se nezletilý

⁶¹ nález Ústavního soudu ze dne 29.11.2022, sp.zn. IV.ÚS 412/22

umist'uje do dětského diagnostického ústavu a otci uložil, aby na výzvu ústavu nezletilého do tohoto zařízení předal. Dále soud rodičům uložil, aby se po dobu pobytu nezletilého v diagnostickém ústavu řídili pokyny tohoto ústavu. Při svém rozhodování soud vycházel ze skutkových zjištění soudu prvního stupně, jež považoval za dostačující pro rozhodnutí s tím, že další navrhované důkazy zamítl. Za hlavní důvod rozhodnutí krajského soudu o umístění nezletilého do diagnostického ústavu lze považovat nerespektování soudního rozhodnutí rodiči, nestabilní rodinné prostředí, faktický pobyt nezletilého, byť svěřeného do péče matky u otce a bránění styku rodiče s nezletilým, aniž by bylo přihlédnuto k vyjádření nezletilého a jeho vůli. Proti rozhodnutí obecných soudů podal stěžovatel ústavní stížnost, v níž argumentoval nedostatečným zhodnocením důkazů a jejich přímým rozporem se znaleckým posudkem (jež stěžovatel považoval za nepřezkoumatelný), z něhož soud při svém rozhodování vycházel. Stěžovatel se opíral o judikaturu Ústavního soudu, a to náleze ze dne 28. 6. 2011 sp. zn. II. ÚS 1235/11 a ze dne 24. 11. 2016 sp. zn. II. ÚS 2588/16 s odkazem na řádné odůvodnění rozhodnutí orgánu ochrany práva.

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud došel k závěru, že ústavní stížnost je přípustná, neboť stěžovatel vyčerpal všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svých práv dle ust. § 75 odst. 1 zákona č. 183/1993 Sb., o Ústavním soudu. Ústavní soud shledal důvodnost ústavní stížnosti a odložil vykonatelnost napadeného rozsudku do právní moci rozhodnutí Ústavního soudu o ústavní stížnosti a jmenoval opatrovníkem nezletilého pro řízení o ústavní stížnosti Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Prvostupňový soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti uvedl, že jeho rozhodnutím nebylo porušeno žádné zaručené právo stěžovatele na soudní ochranu, spravedlivý proces či jakékoli jiné právo. Soud se opětovně odkázal na neplnění pravomocného a vykonatelného rozhodnutí soudu s tím, že stěžovatel neprojevuje úctu k právům a oprávněným zájmům jiných osob. Návrh na rozhodnutí o ústavní stížnosti prvostupňový soud nikterak neformuloval. Odvolací soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti odkázal na právní závěry plynoucí z odůvodnění napadeného rozsudku s tím, že se se všemi námitkami stěžovatele vypořádal a své rozhodnutí dostatečně odůvodnil. Neshledává pak v rozhodnutí rozpor s právem na soudní ochranu. Odvolací soud navrhl, aby ústavní soud ústavní stížnost zamítl.

Naopak (zcela rozdílně od rozhodování soudů) se vyjádřil k věci kolizní opatrovník nezletilého, když vyslovil názor, že: „rozsudek krajského soudu sice splňuje požadavek zákonnosti a nezbytnosti, a to s ohledem na dlouhodobé nestabilní rodinné prostředí, avšak absentuje proporcionalita zásahu do základních práv nezletilého. Konstatuje proto porušení základních práv stěžovatele podle čl. 36 odst. 1 Listiny a dovozuje, že bylo "zprostředkovaně" porušeno právo nezletilého na ochranu rodinného života podle č. 10 odst. 2 Listiny. Ve vyjádření uvádí vybranou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva (dále jen "ESLP") a Ústavního soudu týkající se ochrany rodinných vazeb. K posuzované věci konstatuje, že krajský soud porušil základní princip, že dítě nemůže být odděleno od svých rodičů, nejsou-li k tomu závažné důvody, které je soud povinen zkoumat⁶² (např. rozsudek velkého senátu ESLP ve věci Strand Lobben ze dne 10. 9. 2019, stížnost č. 37283/13⁶³). Zejména je povinen (se zohledněním věku nezletilého, který k právní moci rozsudku dovršil věk 11 let) zjistit nejlepší zájem dítěte a jeho názor na prožívání celé věci. Má za to, že krajský soud pochybil a neučinil vše pro ochranu nezletilého, když nevyužil možnosti donucovacího prostředku v podobě nařízené rodinné terapie, psychoterapie či nařízeného asistovaného setkání. Kolizní opatrovník vyjadřuje svůj názor také k soudně znaleckému posudku, který považuje za problematický, a který podle odborného posouzení nespĺňuje požadavky na korektní psychodiagnostický postup a neutralitu, kterou je nutné zachovat, zejména jde-li o rodičovský spor. Z uvedených důvodů, aby usnesení (správně "rozsudek") krajského soudu Ústavní soud zrušil.“

⁶² Při zjišťování názoru dítěte je jak právní úpravou, tak i předchozí judikaturou Ústavního soudu kladen důraz na přímé slyšení dítěte, jehož prostřednictvím soudce získá potřebný bezprostřední dojem a může eliminovat riziko dezinterpretace názoru dítěte hrozící při jeho zjišťování prostřednictvím třetí osoby (zástupce, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, znalce). Výjimečně pak lze zjistit názor dítěte zprostředkovaně, avšak pro takový postup musí být důležitý důvod.

⁶³ Databáze vybraných rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, stížnost č. 37283/13, In: <https://eslp.justice.cz> [online]. [cit. 2023-03-05]. Dostupné z: http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/WebSearch/7F653B15A07FEF32C125848700288228?openDocument&Highlight=0

pozn.: Stěžovatelé namítali, že v souvislosti s rozhodnutím o pokračování pěstounské péče nezletilého, o zbavení stěžovatelky rodičovské odpovědnosti a svolením soudu k osvojení dítěte jeho pěstounskými rodiči došlo k porušení práva na respektování rodinného života ve smyslu článku 8 Úmluvy o právech dítěte. V rámci rozhodování Evropského soudu pro lidská práva panuje shoda, že dítě nemůže být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli. Opačný přístup lze aplikovat pouze v případech, že příslušné orgány na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte (čl. 9 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte). Za účelem zajištění ochrany nejlepšího zájmu dítěte a jeho realizace musí státy zavést účinné procesní záruky - viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 k uplatňování nejlepšího zájmu dítěte jako předního hlediska.

Ústavní soud se na základě podané ústavní stížnosti detailně zabýval tou skutečností, zda vůbec došlo k naplnění zákonných předpokladů pro umístění nezletilého do výchovného ústavu a jeho držení v něm a po zvážení východisek konstatoval: „že v nyní posuzované věci krajský soud nedostal výše popsáním ústavněprávním požadavkům. Především nesprávně aplikoval § 924 občanského zákoníku, rozhodl-li o umístění nezletilého do zařízení ochranné výchovy - diagnostického ústavu, aniž by prokazoval, že je nezletilý ve stavu nedostatku řádné péče nebo je jeho vývoj vážně ohrožen. Podle zákonné úpravy takové rozhodnutí představuje krajní situaci, neboť umístění nezletilého do diagnostického ústavu znamená faktickou separaci dítěte od rodičů (byť mají právo se s nezletilým stýkat) a citelný zásah do osobního a rodinného života nezletilého. Lze říci, že umístění do diagnostického ústavu determinuje nezletilého v jeho dalším sociálním životě nevratným způsobem. Dochází-li k zatímní úpravě výchovných poměrů nezletilých dětí, je zapotřebí, aby řízení před soudy bylo konáno a přijatá opatření byla činěna v nejlepším zájmu nezletilého dítěte.

Ústavní soud shledal, že krajský soud neprokazoval, co lze považovat za nejlepší zájem nezletilého, a to minimálně proto, že neprovedl ani nezjišťoval pohled nezletilého na posuzovanou věc.

V odůvodnění rozsudku pouze uvedl, že názor nezletilého je snadno ovlivnitelný rodičem, u kterého v ten daný čas dlouhodobě pobývá a nelze se jím proto objektivně řídit. Ústavní soud připomíná, že s ohledem na věk nezletilého nelze pro účely rozhodování o odnětí dítěte z péče rodičů a jeho umístění do zařízení ústavního typu nahradit výslech nezletilého zprostředkovaným zjištěním jeho názoru, například prostřednictvím školského zařízení [srov. náleze ze dne 19. 6. 2018 sp. zn. III. ÚS 1265/16⁶⁴]. Soud má rovněž povinnost nezletilého poučit o všech aspektech řízení.“

⁶⁴ náleze Ústavního soudu ze dne 19.6.2018, sp.zn. III.ÚS 1265/16, pozn.: K právu nezletilého být slyšen; náležitě odůvodnění rozhodnutí - ve věcech péče soudu o nezletilé je dítě v řízení zastoupeno opatrovníkem, kterého soud pro řízení jmenuje, přičemž zpravidla je jím jmenován orgán sociálně-právní ochrany dětí. V případě, že opatrovníkem nezletilého byl jmenován orgán sociálně-právní ochrany dětí, který podal podnět nebo návrh na zahájení řízení, soud jmenuje na návrh opatrovníka jiného. V tomto případě byl opatrovníkem jmenován Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí. Při zjišťování názoru dítěte je přitom právní úpravou i předchozí judikaturou Ústavního soudu akcentováno přímé slyšení dítěte.

Ústavní soud krajskému soudu vytknul, že: „dostatečně neusiloval o zlepšení vzájemné komunikace mezi rodiči nezletilého a vztahů v rodině obecně. Jak podotkl kolizní opatrovník ve vyjádření, krajský soud mohl nařídít rodinnou terapii, psychoterapii či asistovaná setkání. Oproti tomu rozhodl o faktickém odloučení dítěte od rodičů, které by znamenalo zásah do základního práva stěžovatele a nezletilého na ochranu před neoprávněným zasahováním do rodinného života podle čl. 10 odst. 2 Listiny a práva na ochranu dětí a zákaz jejich odloučení od rodičů podle čl. 32 odst. 4 Listiny.“

Je porušením práva základních práv a práva na soudní ochranu zakotvené v čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod ve spojení s právem na ochranu před neoprávněným zasahováním do rodinného života a na výchovu dětí dle čl. 10. odst. 2, čl. 32. odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, pokud soud rozhoduje o umístění dítěte do zařízení ochranné výchovy bez dostatečného přezkoumání zákonných předpokladů a posouzení nejlepšího zájmu dítěte. Nejlepší zájem dítěte nelze řádně posoudit bez provedení výslechu nezletilého ve věci. Je povinností soudu opatřit si s ohledem na věk a kognitivní vlastnosti vlastní nejen vlastní vyjádření nezletilého, ale také znalecký posudek, jež naplní zákonné a odborné požadavky.

Právní věta

Rozhoduje-li soud o umístění nezletilého dítěte do zařízení ochranné výchovy, je povinen zkoumat jak zákonné předpoklady, tak jeho nejlepší zájem; v opačném případě dojde k porušení práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, ve spojení s právy na ochranu rodinného života a výchovu dětí zaručenými v čl. 10 odst. 2, čl. čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.⁶⁵

Poznámka

Předmětný náleží Ústavního soud, resp. rozhodnutí soudu prvního stupně a soudu odvolacího byla veřejností s ohledem na rozsáhlou medializaci. Ústavní soud zdůraznil,

⁶⁵ náleží Ústavního soudu ze dne 29.11.2022, sp.zn. IV.ÚS 412/22

že nijak nepředjímá výsledek řízení o úpravě péče o nezletilého a bude na krajském soudu, aby zkoumal nejlepší zájem dítěte a opatřil si nejen vlastní vyjádření nezletilého, ale také neutrální znalecký posudek, jež bude splňovat zákonné a odborné požadavky kladené na znalecké posudky.

Rozhodnutí ústavního soudu ve věci IV.ÚS 412/22 bylo považováno za natolik závažné a mající dopad pro širší veřejnost, že bylo uveřejněno jako tisková zpráva TZ 6.12.2022, v rámci informací poskytovaných široké veřejnosti a médiím o aktuálních rozhodnutích. Rozhodnutí Ústavního soudu okomentovala pro Advokátní deník JUDr. Renáta Šínová, Ph.D., zaměřující⁶⁶ na problematické otázky právní úpravy rodičovství, výchovy a výživy nezletilého tak, že: „S publikovaným rozhodnutím se ztotožňuji, zejména s vyjádřením kolizního opatrovníka akcentujícího proporcionalitu zásahu. Právní úprava, která stanovuje možnost umístění dítěte do vhodného prostředí, musí být vždy aplikována tak, aby bylo dosaženo jejího účelu, kterou je primárně ochrana dítěte a naplnění jeho nejlepších zájmů. Odnětí dítěte z péče rodičů a jeho umístění do ústavního zařízení má být ultima ratio, pokud jiná opatření selhala. Pokud je možné dítě zanechat v péči rodičů a řešit situaci jinými prostředky, nelze sáhnout k opatření, jež je nejen nejvíce důrazné, ale především vytrhává dítě z jeho známého prostředí a od osob, ke kterým jsou jeho vazby neuzší. Bohužel je však možné současně konstatovat, že o to více působí kontroverzně jiná nedávná rozhodnutí Ústavního soudu, řešená v článku v Bulletinu advokacie, která umístění dítěte do ústavní výchovy pro nesouhlas se střídavou péčí aprobovala.“⁶⁷

K obdobné věci, vedené pod sp.zn. 4848/2007/VOP/HVZ zaujal své stanovisko již v roce 2008 Judr. Otakar Motejl, veřejný ochránce práv, a to ve věci stížnosti na postup a činnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Dle veřejného ochránce práv OSPOD nejednal v nejlepším zájmu dítěte (§ 5 zákona o sociálně-právní ochraně dětí),

⁶⁶ Westphalová, L., Šínová, R., Holá, L., Leix, A., Kovářová, D. Nástroje řešení rodičovských konfliktů. Praha: Leges, 2021. Teoretik.

⁶⁷ ÚS: Soudy pochybily, když rozhodly o umístění chlapce do ústavní výchovy, Inflow: information journal [online]. 2012, [cit. 2022-12-06]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2022/12/06/us-obecne-soudy-pochybily-kdyz-rozhodly-o-umistení-chlapce-do-ustavni-vychovy>

když se vyslovil pro jeho odnětí z péče matky do dětské léčebny, aniž by spolupracoval s dětskou psychiatrickou, u které se dítě léčí od 5 let pro anxiousní fobickou poruchu.⁶⁸

3.3 Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 978/22 ze dne 11. 10. 2022 – Doručování exekučního titulu řádně nezastoupenému nezletilému

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Obecné soudy rozhodovaly o návrhu stěžovatelky na zastavení exekuce, k vymožení pohledávky za dlužné jízdné a přírážku k jízdnému. Stěžovatelka je osobou povinnou a dovolává se zastavení exekučního řízení s odkazem na skutečnost, že nebyla v nalézacím řízení řádně zastoupena svou zákonnou zástupkyní. V době rozhodování soud byla stěžovatelka nezletilá (věk 13 let) a zákonnou zástupkyní byla matka povinné. Stěžovatelka má za to, že v případě, že nebyla řádně zastoupena svou zákonnou zástupkyní, je třeba na věc nahlížet tak, jakoby nebyla zastoupena vůbec. V době projednávání věci se stěžovatelka nacházela v ústavní péči a zákonná zástupkyně neučinila v její prospěch žádný právní úkon. Stěžovatelka se o pravomocném platebním rozkazu dozvěděla v době své zletilosti v souvislosti s nařízenou exekucí. Považovala současně za splněné podmínky benefícia tzv. milostivého léta. Výše uvedenými námitkami stěžovatelky nebyly soudy shledány relevantními a předmětná rozhodnutí neobsahovala řádná odůvodnění.

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud shledal i přes bagatelní výši vymáhané částky stížnost částečně důvodnou, a to co do oprávněnosti vydat platební rozkaz proti nezletilému. Ústavní soud zopakoval ustálenou judikaturu soudu, týkající se požadavku na řádné odůvodnění rozhodnutí s tím, že toto je jedním ze základních atributů řádného procesu. Současně soud konstatoval, že pokud absentuje v rozhodnutí řádné odůvodnění, je tím založena nepřezkoumatelnost a v řadě projednávaných případů taktéž neústavnost. Ústavní soud se obdobnou právní otázkou, tj. vydání platebního rozkazu jako exekučního titulu v

⁶⁸Evidence stanovisek ombudsmana. Veřejný ochránce práv:4848/2007/VOP/HVZ.
<https://eso.ochrance.cz> [online].[cit.2023-03-27]. Dostupné z: <https://eso.ochrance.cz>

minulosti zabýval.⁶⁹ Ústavní soud dále odkázal na předchozí judikaturu ústavního soudu⁷⁰, jež řešila obdobou otázku⁷¹ ve vztahu k zastoupení nezletilého zákonným zástupcem, přičemž konstatoval, že zastoupení nezletilého zákonným zástupcem, nemusí být za všech okolností zastoupením řádným. Je na rozhodnutí soudu zvážit, zda v předmětné věci nejsou dány podmínky pro ustanovení opatrovníka nezletilého.

Ústavní soud v této věci rozhodl tak, že v dané věci došlo k porušení základnímu ústavně zaručenému právu stěžovatelky na přístup k soudu zakotvenému v čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod ve spojení s právem na ochranu práva vlastnického podle čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

Právní věta

Základním předpokladem pro nařízení výkonu rozhodnutí je vykonatelnost exekučního titulu. Tato vykonatelnost nastupuje jedině za předpokladu, že bylo rozhodnutí řádně doručeno, neboť jen řádně doručené rozhodnutí může být následně účastníkem řízení napadeno řádným oprávněným prostředkem. Byl-li elektronický platební rozkaz (exekuční titul) doručen matce nezletilé stěžovatelky, přičemž soud věděl, že v době jeho doručování nebyla stěžovatelka v péči své matky (byla jí nařízena ústavní výchova) a přesto s ní jednal, byť zákonná zástupkyně o stěžovatelku nepečovala, nehájila její oprávněné zájmy a v nalézacím řízení neučinila jediný úkon v její prospěch, měly tyto okolnosti u soudu vyvolat oprávněné pochybnosti či nejistotu stran řádného zastoupení stěžovatelky, jež měly vést k ustanovení opatrovníka. Tímto postupem bylo porušeno základní právo stěžovatelky na přístup k soudu zaručené čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 6 odst. 1 Úmluvy.⁷²

Poznámka

Problematika dětských dluhů byla v předchozích letech diskutována napříč celou společností a to zejména ve vztahu k dluhům za odpady. Poplatníkem poplatku za svoz

⁶⁹ náleží ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3966/14 ze dne 19. 12. 2016, náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 3055/16 ze dne 20. 12. 2016, nebo náleží Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 3133/19 ze dne 14. 11. 2019

⁷⁰ náleží Ústavního soudu III. ÚS 3132/19 ze dne 25. 2. 2019

⁷¹ náleží Ústavního soudu I.ÚS 3598/14 ze dne 21. 4. 2016, K povinnosti soudu ustanovit nezletilému účastníku řízení opatrovníka (jízda nezletilého načerno)

⁷² náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 978/22 ze dne 11. 10. 2022

odpadu byla fyzická osoba, která měla v obci trvalý pobyt, a to bez ohledu na její věk⁷³ Nezletilý poplatník tak nebyl schopen ovlivnit nejen existenci dluhu, ale ani jeho vzniku zabránit. Jako největší problém v případě takto vzniklých dluhů se ukázala mnohdy neznalost nezletilých o existenci dluhu, když se o dluhu fakticky dozvídali po dosažení zletilosti. V předchozím období tak došlo v České republice k masivnímu nárůstu dětských dlužníků, jež nebyli schopni ovlivnit zpětně situaci, za které ke vzniku pohledávky došlo, a do dalšího života, resp. v počátcích své výdělečné činnosti byli zatíženi předchozími dluhy. Ústavní soud rozhodl nálezem sp. zn. Pl. ÚS 9/15 ze dne 8. srpna 2017 tak, že právní úprava, která zatěžuje nezletilé poplatkovou povinností bez ohledu na to, zda mají prostředky k jejímu splnění, a zatěžuje je bez ohledu na možnost ovlivnit uložení platební povinnosti či se jí alespoň zprostit, je v rozporu s čl. 32 odst. 1 druhou větou ve spojení s čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod (absence zvláštní ochrany dětí a mladistvých), se čl. 3 odst. 1 Listiny (nepřípustná diskriminace na základě sociálního původu) a s čl. 11 odst. 1 ve spojení s čl. 4 odst. 4 Listiny (rdousící účinek poplatku).⁷⁴ Přijetím zákona č. 266/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích ve znění pozdějších předpisů byla poplatková povinnost plně přenesena na zákonné zástupce nezletilého. Zákon nyní obsahuje mj. výčet osob, jež jsou od poplatkové povinnosti plošně osvobozeny. Problematika dětských dlužníků zde však zůstala ještě v dalších oblastech nedořešena.

„Skutečnost, že v řízení před obecnými soudy, jehož účastníkem je nezletilý, je jednáno s jeho rodičem jako zákonným zástupcem, nevylučuje vznik situace, kdy na takovéto zastoupení nebude možné z hlediska zájmu nezletilého nahlížet jako na řádné. Bude tomu tak zejména tehdy, jestliže zákonný zástupce zastupuje nezletilého pouze formálně, fakticky však se soudem nijak nekomunikuje ani si nepřebírá zasláné písemnosti na žádné známé adrese. Takovýto zástupce nečiní žádné procesní úkony k ochraně práv nezletilého, v důsledku čehož jedná v rozporu s jeho zájmy, jakož i samotným účelem zastoupení. V takovémto případě je povinností obecného soudu vždy zvážit, zda nejsou splněny podmínky pro ustanovení opatrovníka podle § 29 odst. 1 občanského soudního řádu. Pakliže se obecnému soudu zároveň nepodařilo zjistit vedle

⁷³ zákon č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích, ve znění zákona č. 185/2001 Sb. účinném ke dni 1. ledna 2002, ustanovení § 10b

⁷⁴ náleží sp. zn. Pl. ÚS 9/15 ze dne 8. 8. 2017

místa pobytu zákonného zástupce ani místo pobytu nezletilého účastníka řízení, musí posoudit i splnění podmínek pro ustanovení opatrovníka z důvodu uvedeného v § 29 odst. 3 občanského soudního řádu. Neustanovení opatrovníka by mělo za následek porušení práva tohoto účastníka řízení podle čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, aby byla jeho věc projednána v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům, tedy aby mu bylo ve vlastní věci, kdy je rozhodováno o jeho právech a povinnostech, umožněno před soudem jednat.“⁷⁵

3.4 Nález Ústavního soudu sp.zn. IV.ÚS 2002/22 ze dne 20.9.2022 - Podstatná změna poměrů při rozhodování soudů o péči o nezletilé dítě

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Okresní soudu v Karviné zamítl návrh stěžovatelky na svěření nezletilého dítěte do střídavé péče rodičů a změnil předchozí rozhodnutí týkající se výše výživného hrazeného a styku stěžovatelky s nezletilým. Krajský soud rozhodnutí soudu prvního stupně potvrdil. Odvolání proti rozsudku prvního stupně a shodně tak i Ústavní stížnost směřovala výhradně proti úpravě péče o nezletilého. Stěžovatelka argumentovala od počátku změnou podmínek osobní péče o nezletilého, když považovala zlepšení svého psychického stavu a usprádnání osobních poměrů za důvodné ke změně podmínek péče o nezletilého. Změna podmínek nebyla soudy shledána jako závažná, a soudy neshledaly důvodnost promítnutí zlepšení stavu stěžovatelky do úpravy styku. Okresní soud konstatoval, že rozsah styku nezletilého se stěžovatelkou je odpovídá právu stěžovatelky podílet se na výchově nezletilého. Stěžovatelka v ústavní stížnosti namítala absenci řádného odůvodnění rozhodnutí s tím, že odůvodnění neobsahuje žádné zásadní argumenty svědčící o nevhodnosti navrhované střídavé péče (oba rodiče žijí v jedné obci, kde dítě taktéž navštěvuje mateřskou školu).

Rozhodnutí Ústavního soudu

⁷⁵ Uhl, P. Soukromé právo. O dětských dlužích. Praha: Wolters Kluwer ČR, rok 2021. číslo 7, strana 2

Ústavní soud došel k závěru, že Ústavní stížnost je důvodná a upozornil na svůj zdrženlivý přístup k možnosti přehodnocovat závěry obecných soudů v rodinných věcech s tím, že se především zaměřuje na hodnocení, zda nebylo porušeno právo účastníka řízení na soudní ochranu, neboť Ústavní soud nemůže nahrazovat ve výkonu pravomoci ve věcech úpravy péče o nezletilé. Ústavní soud dále zdůraznil čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte s tím, že o tom, kterému z rodičů bude dítě svěřeno do péče, resp. o tom, zda jsou splněny podmínky pro jeho svěření do střídavé péče obou rodičů, je povinností rozhodujícího orgánu sledovat a chránit především zájem nezletilého dítěte. Ústavní soud vytkl obecným soudům postup nedostatečné zdůvodnění, které je vedlo k označení změny okolností za nepodstatné ve vztahu k stabilnímu výchovnému prostředí a odpovídajícímu právu dětí na rodičovskou výchovu a péči, zejména pak ochrana před neoprávněným zasahováním do rodinného života podle čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a práva rodičů na péči o děti a jejich výchovu podle čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod. Ústavní soud dále poukázal na ustálenou judikaturu práva na soudní ochranu zaručenou v čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a zní vyplývající povinnost soudu náležitě zohlednit zjištěné podstatné skutečnosti. V případě, že tak soud neučiní, může se dopustit porušení čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. Ústavní soud dospěl k závěru, že napadeným rozsudkem krajského soudu bylo porušeno stěžovatelčino právo na péči o děti a jejich výchovu podle čl. 32 odst. 4 Listiny a právo na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny. Ústavní stížnosti proto vyhověl a napadený rozsudek zrušil.

Právní věta

Rozhoduje-li soud o návrhu na svěření dítěte do střídavé péče rodičů za situace, kdy bylo již dříve rozhodováno o úpravě výchovných poměrů dítěte nebo kdy již byla dříve schválena dohoda rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností, je podstatné, zda došlo k dostatečné změně okolností, zda je v souvislosti s touto změnou nutno ochránit nejlepší zájmy dítěte změnou dosavadních výchovných poměrů a zda se posouzením možné nutnosti přehodnotit stávající poměry v důsledku změny okolností soudy zabývaly. Nezmění-li soud úpravu výchovných poměrů tehdy, kdy nad zájmem dítěte na stabilním výchovném prostředí převáží významnost nastalé změny okolností, a označí-li bez dalšího změnu okolností za nepodstatnou, poruší ústavně zaručená práva účastníků řízení, zejména právo rodičů na péči o děti a jejich výchovu a jemu

odpovídající právo dětí na rodičovskou výchovu a péči podle čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod ve spojení s právem na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.⁷⁶

3.5 Nález Ústavního soudu sp.zn. III. ÚS 882/22 ze dne 22. 8. 2022 - Nevyrovnání se s kritérii pro posouzení aplikace střídavé péče danými v judikatuře Ústavního soudu

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Stěžovatel, jímž byl otec nezletilých, podanou Ústavní stížností namítal rozpor mezi rozhodnutím odvolacího soudu ve věci střídavé péče a judikaturou Ústavního soudu. Podané Ústavní stížnosti předcházelo rozhodnutí okresního soudu ve věci péče o nezletilé děti jímž se pro dobu po rozvodu manželství nezletilí svěřují do střídavé péče rodičů. Současně soud rozhodoval o výživném na nezletilé děti. Kolizní opatrovník nezletilých navrhol střídavou péči rodičů. Matka s rozhodnutím soudu prvního stupně nesouhlasila a napadla jej odvoláním. Odvolací soud změnil rozsudek prvního stupně a po dobu po rozvodu manželství svěřil nezletilé děti do péče matky, otcí bylo zvýšeno výživné a upraven styk s dětmi. Odvolací soud posoudil vhodnost střídavé péče a neshledal ji za vhodnou, s odkazem na značné nároky na všechny zúčastněné a na adaptaci dětí. U nezletilých, byť se kladně vyjadřovali k možnosti střídavé péče, nebylo přihlédnuto k jejich vůli. Soud konstatoval, že nezletilí nedisponují odpovídající rozumovou, citovou a volní vyspělostí. Soud se jako problematická při posuzování střídavé péče jevila vzájemná komunikace mezi rodiči, zejména pak nesouhlas matky se střídavou péčí. Stěžovatel (otec) v Ústavní stížnosti navrhl zrušení rozsudku odvolacího soudu s tím, že rozhodnutí krajského soudu odporuje judikatuře Ústavního soudu zabývající se otázkou svěřování dětí do péče po rozchodu rodičů s odkazem na čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 a 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

⁷⁶ nález Ústavního soudu sp.zn. III. ÚS 882/22 ze dne 22. 8. 2022

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud podané stížnosti vyhověl a napadené rozhodnutí zrušil neboť podle ustálené judikatury v případě, že projeví oba rodiče skutečný zájem o výchovu nezletilých a splňují v potřebné míře zákonné i judikaturní předpoklady, pak je zde dán prostor pro presumpci ve prospěch střídavé péče. Podle Ústavního soudu lze presumpci střídavé péče vyvrátit, avšak pouze na základě pádných a vysvětlitelných důvodů (čl. 3 a čl. 18 Úmluvy o právech dítěte). Podle Ústavního soudu bylo rozhodnutí odvolacího soudu shledáno jako neslučující se s postulátem ochrany základních práv a svobod, neboť soud při rozhodování o návrhu matky na svěření dětí do výchovy nerozhodoval v nejlepším zájmu nezletilých a nedostatečnou měrou chránil právo jejich otce na rodičovskou výchovu a péči. Nezletilí před rozhodnutím soudu žili fakticky s oběma rodiči, a to s ohledem na uskutečňovanou střídavou péči před rozhodnutím soudu. Ústavní soud shledal v posouzeném případě v napadeném rozhodnutí obecného soudu znaky protiústavní svévole, jež znamenají porušení základních práv stěžovatele na péči a výchovu nezletilých podle čl. 32 odst. 4 Listiny a na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny.

Právní věta

Napadené rozhodnutí odvolací instance se v rozporu s postulátem ochrany základních práv obecnými soudy nevyrovnalo nejen formálně, ale především věcně s kritérii, jež Ústavní soud nastavil pro posouzení aplikace institutu střídavé péče v nálezech sp. zn. I. ÚS 2482/13, I. ÚS 1554/14 a celé řadě nálezů dalších. Namísto judikaturou vyžadovaných objektivních měřítek, jež pomáhají přesvědčivě odůvodnit rozhodnutí, preferoval soud povýtce výlučně převzaté či vlastní, převážně empirií motivované předpoklady, jež navíc v relaci k institutu střídavé péče použil restriktivně. V prostoru vymezeném konkrétními okolnostmi případu obecný soud zjevně opomenul, že střídavá péče nenastupuje pouze v situaci jakéhosi předem pro ni připraveného ideálního stavu, který v odůvodnění rozsudku popsal dokonce jako podmínku. Institut střídavé péče směřuje, vždy v nejlepším zájmu nezletilých, k zachování základního práva obou rodičů na výchovu a péči o dítě právě v situacích, kdy došlo k poruše v rodinných vztazích. Nezbytný zásah soudu, jakkoli obezřetný, tu nemůže být „dokonalý“, ale pokud možno co nejvyváženější. Pozitivní závazek státu tu musí být naplněn nikoli jen konstatováním konfliktního aspektu vzájemného vztahu rodičů stran

výchovy dětí, zmíněného navíc v rozhodovacích úvahách v konečném důsledku k tíži jen jednoho z nich. Namísto je naléhavé upozornění a právní dopady zmiňující apel na oba rodiče, že respekt k právu druhého na péči a výchovu dětí je nejen v zájmu nezletilých, ale i jich samotných (srov. § 883, 884 odst. 1 občanského zákoníku).⁷⁷

Poznámka

V posledních letech je vyvíjen velký tlak společnosti podporující střídavou péči nezletilých a možnost obou rodičů podílet se na výchově svých dětí. Institut střídavé péče byla zavedena do českého právního systému novelou zákona o rodině provedenou zákonem č. 360/1999 Sb., účinnou od 1. března 2000. Již více jak dvacet let tak střídavá péče jedním ze způsobů společné výchovy dětí a zajištění jejich potřeb. V případě střídavé péče je jistě vhodnější, pokud se o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti rodiče sami dohodnou, bez intervence soudu, kolizního opatrovníka nebo jednoho z rodičů. Důležitým faktorem jsou vzájemné vztahy mezi rodiči a také mezi oběma rodiči a dětmi navzájem. Bez vzájemného respektu, úcty a porozumění není střídavá péče vhodným řešením, neboť může vyústit v konfliktní prostředí, jež nebude v nejlepším zájmu dítěte.

Samozřejmostí při volbě zvažování střídavé péče o nezletilého by mělo být právo dítěte formulovat své názory, svobodně se k záležitosti vyjádřit a vyjádřit svůj názor, neboť střídavá péče je zásahem do osobnostních práv dítěte (i v případě absence sporů mezi rodiči je vhodné aplikovat čl. 12 Úmluvy o právech dítěte) a zjistit vůli nezletilého k navrhovanému řešení. Pochopit, co střídavá péče znamená, je obvykle schopno dítě kolem čtyř či pěti let věku. Otázkou ovšem je, kdo a jakým způsobem dítěti tuto problematiku podává, jak mu vše vysvětlí a zejména, jaký názor jeden či druhý rodič sdílí. Podle ustanovení § 867 odst. 2 občanského zákoníku se *o dítěti starším dvanácti let má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit*. Pro mladší dítě je vytvoření si vlastního názoru obtížné, resp. (obrátime-li toto tvrzení) pro rodiče je poměrně jednoduché názor mladšího dítěte ovlivnit. Možná právě proto je v otázce názoru a přání dítěte soudní realita taková, že okresní soudy

⁷⁷ nález Ústavního soudu sp.zn. III. ÚS 882/22 ze dne 22. 8. 2022

zacházejí s názorem dítěte poněkud orientačně a v žádném případě se nedá říci, že by rozhodovaly podle varianty, kterou samo dítě preferuje.⁷⁸

Je třeba zdůraznit, že právo osobně se stýkat s dítětem není jedinou možností styku s dítětem. Různé formy styku jsou definovány v čl. 2 Úmluvy o styku s dětmi. Jedná se o pobyt dítěte u rodiče (osobní styk), dále o jakoukoliv formu komunikace mezi dítětem a rodičem (telefonickou, e-mailovou, sms zprávy) či může jít o poskytnutí informací rodiči o dítěti nebo dítěti o rodiči.⁷⁹

3.6 Nález Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 1626/22 ze dne 15. 8. 2022 - Rozhodování o úpravě péče o nezletilé věkem blížící se dospělosti

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

V této věci soudy rozhodovaly o vydání předběžného opatření, jež se týkalo nezletilého ve věku 14 let, jež měl být na základě soudu prvního stupně odevzdán do péče otce a současně měl být nahrazen souhlas matky s přihlášením ke vzdělávání na základní škole v místě bydliště otce. Podání návrhu na vydání předběžného opatření ze strany otce předcházela návštěva nezletilého v bydlišti otce, z které se již nevrátil zpět do bydliště matky. Matce svůj úmysl setrvat u otce oznámil. Nezletilý byl v minulosti svěřen do výchovy matky, s níž žil ve společné domácnosti téměř 13 let. Dle tvrzení nezletilého v domácnosti matky strádal a po jedné z návštěv u otce se již nevrátil zpět k matce a rozhodl se zůstat o svého otce. Soud si vyžádal stanovisko Orgánu sociálně-právní ochrany dětí v místě původního bydliště nezletilého, stanovisko kolizního opatrovníka a na základě předložených vyjádření a s ohledem na věk nezletilého, jeho názor, dobré školní výsledky dospěl k závěru, že ve věci odevzdání nezletilého do péče otce do doby rozhodnutí ve věci samé, jsou dány důvody pro vydání předběžného opatření. Soud prvního stupně návrhu na vydání předběžného opatření vyhověl a nezletilý byl odevzdán do péče otce. Proti rozhodnutí soudu prvního stupně podala

⁷⁸ *Strídavá péče velebená a proklínaná* [online]. [cit. 2022-12-14]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/stridava-pece-velebena-i-proklinana>

⁷⁹ Westphalová, L. § 872 [Právo osobně se stýkat s dítětem]. In: Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 811, marg. č. 1.

matka nezletilého odvolání s tím, že dle jejího názoru nebyly splněny podmínky pro nařízení předběžného opatření. Odvolací soud svým usnesením změnil rozhodnutí soudu prvního stupně tak, že návrh otce na nařízení předběžného opatření zamítl.

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud shledal, že podaná ústavní stížnost je důvodná. Odkázal na věk nezletilého dítěte, blížící se dospělosti, schopnost formulovat své názory, včetně názoru na uspořádání vlastního života do budoucnosti a jeho vlastní aktivitu v souvislosti s podáním ústavní stížnosti. Ústavní soud upozornil, že „právní řád na osobu stěžovatele s ohledem na jeho věk rovněž hledí především jako na subjekt práv a povinností, nikoliv na pouhý objekt soudního rozhodování. Stěžovatel bude za několik měsíců svéprávný v pracovněprávních věcech (byť s některými omezeními), bude trestně odpovědný podle zvláštního zákona a bude moci legálně zahájit výcvik pro získání pilotního průkazu, jakož i získat řidičský průkaz na motocykl. Současně soud zdůraznil povinnost obecných soudů, jež nelze bez dalšího přehlížet, a to spolehlivě zjistit názor mladého člověka a považovat jeho přání za zásadní vodítko při hledání nejlepšího zájmu, stejně tak jako názor (zejména pak, pokud tento názor je mladý člověk schopen vyjádřit a vnímat jeho konsekvence) mladého člověka respektovat s tím, že mladý člověk sebou nese při rozhodování svoji odpovědnost, a to i včetně odpovědnosti za následky vlastního špatného rozhodnutí. Ústavní soud konstatoval, že v řízení před odvolacím soudem došlo k porušení nejlepšího zájmu dítěte podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, neboť bylo rozhodováno proti zjištěnému přání nezletilého, čímž došlo k porušení práva stěžovatele na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a k porušení práva nezletilého být chráněn před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života ve smyslu čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svod. Ústavní soud stížnosti vyhověl a napadené rozhodnutí soudu zrušil.

Právní věta

I. Názor dítěte, které se věkem blíží dospělosti, nelze v intencích čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte v žádném řízení před obecnými soudy, které se týká rozhodování o jeho životě, pominout. To se týká i řízení o nařízení předběžného opatření. Tento obecný požadavek se promítá do povinnosti obecných soudů spolehlivě

zjistit názor mladého člověka dle čl. 9 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte a čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte, a také do povinnosti soudů považovat jeho přání za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu, a to zejména za předpokladu, že je mladý člověk schopen názor na jeho nejlepší zájem vyjádřit a vnímat jeho konsekvence, nemá výchovný problém a schopnosti obou rodičů zajistit péči o něj jsou v zásadě rovnocenné.

II. Úprava péče o nezletilé blížící se dospělosti, jdoucí proti řádně zjištěnému názoru nezletilého, za situace, kdy nejsou dány specifické okolnosti rozumně odůvodňující odchýlení se od jeho postoje, představuje zásah do soukromého a rodinného života dítěte ve smyslu čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a porušuje princip nejlepšího zájmu dítěte podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.⁸⁰

Poznámka

Stěžovatel v předmětné věci podával ústavní stížnost z vlastní vůle, samostatně, zastoupený v souladu s § 29 až 31 zákona o Ústavním soudu advokátem. Ústavní soud neshledal v předmětné věci nutnost ustanovit stěžovateli kolizního opatrovníka, neboť ze spisu vyplývalo, že nezletilý je orientovaný, má přehled o roli Ústavního soudu. S ohledem na skutečnost, že nezletilý podal ústavní stížnost sám, odpadla procesní povinnost postupu podle § 469 zákona o zvláštním řízení soudním a § 892 odst. 3 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jež je uplatňována v případech podání stížnosti jménem nezletilých, avšak fakticky podání učiněné zákonnými zástupci nezletilých. Ústavní soud přistupoval k rozhodnutí neustanovit nezletilému kolizního opatrovníka obdobně, jako přistupoval ke stížnosti nezletilé, 16 leté stěžovatelky, zastoupené advokátkou jež si sama zvolila, a to v řízení, v němž bylo rozhodnuto nálezem sp. zn. I. ÚS 3598/14 ze dne 21.4.2016. S ohledem na obdobné specifické okolnosti, tj. věk nezletilého, vědomou orientaci nezletilého, způsobilost jednat samostatně, porozumět smyslu a dopadu svého jednání a současně též zastoupení advokátem neměl Ústavní soud důvodu se od zavedené procesní praxe jakkoli odchýlovat. Obdobné úvahy jsou obsaženy také v nálezu sp. zn. I. ÚS 3304/13 ze dne 19. února 2014, jež „považuje rostoucí věk, rozumovou a volní vyspělost nezletilého

⁸⁰ Nález Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 1626/22 ze dne 15. 8. 2022

přímo úměrné zvyšování i míře jeho aktivní participace na řízení“ s tím, že „dosažení věkové hranice 18 let nelze akceptovat jako mez, před jejímž dosažením by účastník do řízení nebyl zapojen vůbec a po jejím překročení již v plném rozsahu“.⁸¹

Obdobné stanovisko zakládající se na vůli nezletilého zastává ve své Klíč ke správnému pojetí role kolizního opatrovníka dítěte v soudním řízení, jehož předmětem je úprava poměrů dítěte, leží ve správném uchopení a pochopení lidské důstojnosti a důsledků uznání dítěte jako bytosti, která je přirozeně lidskou důstojností nadána. Lidská důstojnost totiž nutně zapovídá, aby se opatrovník stavěl vůči dítěti do role, v níž mu náleží dítě a jeho život posuzovat, vyhodnocovat či dokonce šetřit. Vyžaduje ze strany opatrovníka uznání, že i dítě jako jakákoli jiná bytost je nadáno přirozeným právem brát se o štěstí své a své rodiny a osob mu blízkých způsobem, který nepůsobí bezdůvodně újmu druhým, tedy uznání, že není a nemůže být úkolem opatrovníka hledat pro dítě v řízení, jehož předmětem je uspořádání jeho života, blaženost či štěstí, jelikož ty může najít jediné dítě samotné. Nastoluje tak požadavek naslouchání a respektu k přáním samotného dítěte.⁸²

Zjištění názoru dítěte a tomu odpovídající právo dítěte vyjádřit svůj názor a právo na to, aby jeho názor byl při rozhodování brán v potaz, vychází z Úmluvy o právech dítěte a výrazně posiluje právní postavení dítěte. Hovoříme také o participaci (podílení se) dítěte na rozhodování o něm. Projevení názoru dítěte je základním parametrem zjištění a zajištění jeho nejlepšího zájmu. Participace dítěte zohledňuje skutečnost, že dítě se vyvíjí postupně. V závislosti na stupni jeho vývoje, zejména rozumového a emočního, se zvyšuje i schopnost dítěte samostatně zaujímat stanoviska. Dovolujeme si zdůraznit, že se jedná o právo dítěte vyjádřit svůj názor, nikoli jeho povinnost. Dále je třeba na tuto problematiku pohlížet i optikou výchovné funkce tohoto postupu, jelikož podílení se dítěte na rozhodnutích, která se jej týkají, dítě připravuje na jeho budoucí aktivní roli ve společnosti. I Ústavní soud judikoval, že pro dítě je právo na slyšení důležité i v té souvislosti, že mu dává pocítit, že není objektem a pasivním pozorovatelem událostí, ale že je důležitým subjektem práva a účastníkem

⁸¹ srovnej Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1041/14 ze dne 4. prosince 2014

⁸² *O roli kolizního opatrovníka dítěte v soudním řízení* [online]. [cit. 2023-01-19]. Dostupné z: www.epravo.cz/top/clanky/o-rol-i-kolizniho-opatrovnik-a-ditete-v-soudnim-rizeni-o-peci-respektive-o-uprave-pomeru-ditete-110853.html

řízení. S ohledem na výše uvedené lze dospět k závěru, že právo dítěte na slyšení jeho názoru má mezi základními procesními právy samostatnou hodnotu.⁸³

3.7 Nález Ústavního soudu sp.zn. I.ÚS 847/22 ze dne 9.8.2022 - Povinnost soudu zohlednit při rozhodování o péči či styku i specifika zaměstnání rodičů

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Předmětem řízení v této věci je přezkum rozhodnutí obecných soudů ve věci péče o nezletilou. Stěžovatel s matkou nezletilého dítěte nežil od tří měsíců po narození dítěte, nezletilá byla svěřena do péče matky. Otcí byla stanovena vyživovací povinnost a upraven styk s nezletilou. Stěžovatel požádal soud o změnu výchovného prostředí nezletilého dítěte s tím, že požádal o svěřeni do střídavé péče rodičů. Stěžovatel bydlel v době rozhodování soudu v jednom domě s matkou nezletilé, byl příslušníkem PČR se stanovenými pevnými směnami výkonu služby (směny v šestidenním cyklu, kdy bylo zřejmé, že lze provést úpravu styku tak, aby mohlo docházet ke styku s nezletilou oproti pevně stanovenému styku, kdy nemůže otec s ohledem na směnný provoz, neboť kolidují dny styku a nařízených směn). Současně matka nezletilé v projednávané věci učinila návrh na zvýšení výživného a rozšíření styku otce s nezletilou v takovém rozsahu, aby více vyhovoval potřebám nezletilého dítěte oproti předchozí úpravě. Soud prvního stupně zamítl návrh stěžovatele na změnu výchovného prostředí nezletilé, změnil úpravu styku s nezletilou dle návrhu matky a zvýšil výživné na nezletilou dceru. Soud prvního stupně se k návrhu na svěřeni nezletilé do střídavé péče rodičů vyjádřil tak, že v době od předchozího rozhodování soudu nedošlo k podstatné změně poměrů a zejména pak, že zaměstnání stěžovatele neumožňuje střídavou péči o dítě. To vše s odkazem na věk dítěte, prostor matky se nezletilé více a intenzivněji věnovat, neboť v době rozhodování soudu byla na mateřské dovolené a výlučná péče matky se soudu jevila jako vhodnější. Stěžovatel se proti rozsudku prvního stupně odvolal, přičemž odvolací soud rozsudek prvního stupně co do střídavé péče potvrdil. Rozsudek prvního

⁸³ Westphalová, L. § 867 [Zjištění názoru nezletilého dítěte]. In: Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 785–786.

stupně byl doplněn pouze o výrok ohledně úhrady dlužného výživného. Z odůvodnění odvolacího soudu vyplynulo, že soud považuje výlučnou péči matky za nejlepší v zájmu nezletilého dítěte ve smyslu čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Dosavadní úpravu styku otce s nezletilou pak vyhodnotil jako komplikovanou s ohledem na povolání otce, ale i přes určité komunikační problémy mezi rodiči jako fungující s tím, že není důvodu ke změně dosavadních podmínek. Co se týká úpravy v době prázdnin, svátků atp., považoval odvolací soud potřebu úpravy s ohledem na věk dítěte jako nadbytečný. Opatrovník dítěte považoval požadavek otce za nepřijatelný s tím, že bylo na otci nezletilé, aby se pokusil sjednat individuálně směny v zaměstnání tak, aby mohl být styk s nezletilou realizován. Současně opatrovník vyslovil názor, že otec nezletilé žádá, aby jeho právo na svobodnou volbu povolání bylo nadřazeno právům dítěte i druhého rodiče.

Stěžovatel se domáhal zrušení rozhodnutí obecných soudů, a to s odkazem na porušení svých práv zaručených články 11 odst. 1, 26 odst. 1, 32 odst. 4, 36 odst. 1, 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. V postupu obecných soudů shledal stěžovatel také porušení participačních práv ve smyslu čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte.

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud shledal ústavní stížnost důvodnou. Nalezl oporu judikatuře Ústavního soudu, a to např. v nálezu sp.zn. IV. ÚS 1286/18 ze dne 31.8.2018 (Nesvěření nezletilých do střídavé péče s ohledem na nejlepší zájmy dítěte v nálezu sp.zn. I. ÚS 153/16 ze dne 27.6.2016 (Posouzení nejlepšího zájmu dítěte při tvrzené změně poměrů a rozhodování o úpravě styku rodičů s dětmi) a nálezu sp.zn. I. ÚS 3065/21 ze dne 3. 5. 2022 (Povinnost soudů prokazovat a hodnotit všechny jimi posuzované překážky střídavé péče).

V projednávané věci z pohledu Ústavního soudu chyběla pečlivá úvaha a odůvodnění rozhodnutí obecných soudů, zejména pak ve smyslu zdůvodnění, co ve skutečnosti brání rozhodnutí o střídavé péči rodičů a jakým způsobem lze řešit specifickou stěžovatelovu zaměstnání ve vztahu k individuální potřebě úpravy rodičovské péče. Obecné soudy se nevypořádaly se svojí povinností srozumitelně a přesvědčivě odůvodnit, z jakého závěru vyplývá, že je v zájmu nejlepšího dítěte neaplikovat střídavou péči a nepokusit se upravit možnosti styku otce s nezletilou tak,

aby vyhovoval tento styk či péče specifickým požadavkům na výkon povolání a to mj. i z pohledu rozhodování jiných soudů, jež jsou schopny vypořádat se s různými potřebami zaměstnaných rodičů s akcentem nezasahovat do nerušeného výkonu svobodně zvoleného povolání stěžovatele.

Právní věta

Neodporuje-li to nejlepšímu zájmu dítěte ve smyslu čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, nesmějí obecné soudy stavět do kolize právo rodiče na svobodnou volbu (a nerušený výkon) povolání s jeho právem na realizaci rodičovské odpovědnosti a odmítat nalezení kompromisního řešení (zohledňujícího i tatáž práva druhého rodiče) s pouhým odkazem na komplikovanost požadované úpravy, jinak porušují čl. 26 odst. 1 ve spojení s čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a stát jejich prostřednictvím selhává ve svých pozitivních závazcích plynoucích z čl. 32 odst. 1 a 4 Listiny základních práv a svobod.⁸⁴

Poznámka

Ústavní soud v nálezu sp. zn. I. ÚS 3065/21 ze dne 3.5.2022 konstatoval, že pracovní vytížení rodiče může být zvažováno jako faktor při rozhodování o péči a pracovní vytíženost může tvořit překážku střídavé péče toliko v mimořádných případech, které brání rodiči postarat se o dítě v delších časových úsecích. Předmětná neschopnost rodiče vykonávat střídavou péči musí být v řízení fakticky prokázána, nepostačí pouhý odkaz na charakter zaměstnání, byť by bylo i z různých hledisek náročné. Soudy také nemohou vyloučit střídavou péči s pouhým odkazem na možnost, že by se do péče o nezletilého mohly zapojovat rodiči blízké osoby. Je povinností soudů přesvědčivě odůvodnit, na základě, jakých důkazů došly k závěru, že rodič není bez významného zapojení jemu blízkých osob střídavou péči o dítě zvládnout.⁸⁵

Střídavá péče obecně, i přes své klady i zápory, by měla dle mého názoru zajišťovat rovnocenné postavení obou rodičů, a to bez ohledu na výkon jejich povolání tak, jak se s ním mohou setkávat i děti ve funkční rodině. Vždyť při uvážení různých specifík

⁸⁴ Nález Ústavního soudu sp.zn. I.ÚS 847/22 ze dne 9.8.2022

⁸⁵ Mišúr, P.. Beck – online. [online]. [cit. 2022-12-27] ÚS: Překážky v posuzování střídavé péče. Ius Focus, 23. 5. 2022

zaměstnání (montážní práce, práce ve zdravotnictví, vojáci, hasiči atp.) není ani ve funkční rodině přítomný rodič pravidelně, ale ve vztahu k nařízené práci v různých a různě dlouhých intervalech s tím, že i zde fakticky může docházet ke střídání rodičů v domácnosti z pohledu výchovy (a někdy i přítomnosti vždy jen jednoho z rodičů) a tento model lze považovat za jakýsi model střídavé, nestejněměrné péče, byť ve funkční rodině.

3.8 Nález Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 395/22 ze dne 28.7.2022 - Nejlepší zájem dítěte při rozhodování o styku nezletilého s prarodiči

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Stěžovatelé jsou prarodiči nezletilého dítěte. Matka nezletilého dítěte, jež byla dcerou prarodičů, zemřela ve věku, kdy byly nezletilé pouhé tři měsíce. Stěžovatelé se domáhali úpravy styku s nezletilou vnučkou a jejího svěřeni do výlučné péče. Otec nezletilé se stykem s prarodiči nesouhlasil. Soud prvního stupně upravil styk prarodičů s nezletilou, stanovil rozsah styku (včetně jeho místa) a jeho podmínky (styk prarodičů za přítomnosti otce nebo jím zmocněné osoby a pracovníka komunitního centra). Styk prarodičů s vnučkou byl stanoven i přes odmítavý postoj otce ke styku prarodičů s nezletilou a vyhrocené vztahy mezi otcem a stěžovateli. Soud prvního stupně svůj rozsudek odůvodnil s odkazem na § 927 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku s tím, že toto ustanovení je potřeba vykládat ve smyslu čl. 3 Úmluvy o právech dítěte (nejlepší zájem dítěte). Odvolací soud rozsudek prvního stupně změnil a návrh stěžovatelů na úpravu styku s nezletilou zamítl s tím, že rozsudek soudu prvního stupně je v rozporu s provedeným dokazováním a s ustanovením § 927 občanského zákoníku. Odvolací soud dále odůvodnil své rozhodnutí tak, že narušené vztahy mezi stěžovateli a otcem nezletilé a styku nezletilé jsou v rozporu s nejlepším zájmem dítěte a odkázal se na důvodovou zprávu k Úmluvě o styku s dětmi. Současně se soud vyjádřil tak, že styk s jinými osobami, než rodiči, lze umožnit za splnění dvou kumulativních podmínek, a to existence citového vztahu, který není jen přechodný a za předpokladu, že nedostatek styku s těmito osobami by pro dítě znamenal újmu. Závěrem odvolací soud konstatoval,

že otec nezletilý je jediným nositelem rodičovské odpovědnosti a pouze jemu svědčí právo na určení rozsahu styku nezletilý s dalším příbuzenstvem a úprava styku dítěte s prarodiči nedosahuje takové nutnosti a intenzity jako úprava styku s rodičem.

Stěžovatelé považovali výklad ust. § 927 občanského zákoníku za přehnaně formalistický a odůvodnění odvolacího soudu za nedostatečně odůvodněné. Stěžovatelé měli dále za to, že nebyl proveden dostatek důkazů a nebylo tak možné konstatovat, že je v zájmu nezletilého dítěte, aby styk s prarodiči nebyl upraven (je zcela zřejmé, že bez úpravy styku s nezletilou nemohlo ani dojít k navázání citové vazby s prarodiči). Stěžovatelé poukazovali na chybně vyhodnocenou situaci s tím, že v případě úmrtí rodiče nezletilého dítěte nemůže být pouze na vůli druhého z rodičů, zda se prarodiče budou stýkat se svým vnoučetem a zda dojde u nezletilého dítěte k rozvoji citových vazeb s širší rodinou. Kladně se ke styku prarodičů s nezletilou vyjádřil opatrovník nezletilý, a to s odkazem na nejlepší zájem nezletilý, její psychický a citový vývoj.

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud dospěl k názoru, že ústavní stížnost je důvodná. Konstatoval, že v této projednávané věci není sporu o rozsah styku s nezletilou, ale je zde sporné samotné právo stěžovatelů na úpravu styku.⁸⁶ Odkázal při tom na právo dítěte stýkat se s ostatními příbuznými zakotvené v čl. 5 Úmluvy o styku s dětmi, jež v odst. 1 stanoví, že: *"Pokud to je v nejlepším zájmu dítěte, lze rozhodnout o styku mezi dítětem a osobami jinými než jeho rodiči, které mají s dítětem rodinná pouta."* Současně Ústavní soud poukázal na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva. Evropský soud pro lidská práva opakovaně konstatoval, že je právem na rodinný život prarodičů stýkat se s vnoučaty (byť vztah s rodiči si zaslouží větší ochranu, nežli úprava vztahu nezletilého dítěte s příbuznými), a to s odkazem na čl. 8 Úmluvy o styku s dětmi. Při rozhodování o styku nezletilého dítěte s prarodiči (potažmo příbuznými) je nutné nejen zkoumat rozsah stanoveného styku, ale i to, zda je styk v nejlepším zájmu dítěte (důvodová zpráva k Úmluvě o styku s dětmi uvádí, že pokud styk s širším příbuzenstvem vede k rodinnému napětí, nemusí být již styk v nejlepším zájmu dítěte). Ústavní soud shledal, že je zde dán zájem dítěte na vytváření a zachování blízkých vztahů s prarodiči (potažmo obecně

⁸⁶ srovnání nález sp.zn. I. ÚS 1081/20 ze dne 30.8.2021 - Specifika rozhodování o rozsahu styku nezletilého s prarodiči

s dalšími členy rodiny), a to obzvláště v situaci, kdy dítě s ohledem na věk není schopno příbuzenské vztahy posoudit a vyhodnotit jejich přínos do budoucna. Ústavní soud poukázal ve svém rozhodnutí na nesprávné vyhodnocení nejlepšího zájmu dítěte odvolacím soudem, jež poukázal na napětí v rodině, zejména pak konfliktní vztah mezi rodičem a prarodiči a vedoucí k rozhodnutí, že styk nezletilé s prarodiči není v nejlepším zájmu nezletilé.

Právní věta

Při rozhodování o úpravě styku nezletilého dítěte s prarodiči je třeba podmínky ustanovení § 927 občanského zákoníku vykládat široce, s ohledem na konkrétní okolnosti případu tak, aby byl hájen nejlepší zájem dítěte a respektováno právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do rodinného života, zaručené článkem 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Při posuzování splnění podmínky existence citového vztahu, který není jen přechodný, je nutno přihlídnout k věku dítěte, a s tím související reálné možnosti dítěte takový citový vztah k prarodičům mít. Při pouhém jazykovém výkladu dotčeného ustanovení v případě rozhodování o styku dítěte velmi nízkého věku totiž hrozí, že bude účel ustanovení zcela vyprázdněn, jelikož podmínka citového vztahu nebude moci být v žádném případě dostatečně splněna.⁸⁷

Poznámka

Dle mého názoru a osobních zkušeností mohou mnohdy prarodiče působit na dítě pozitivním směrem, zejména s ohledem na nabyté životní zkušenosti a znalosti, tím spíše, že v uvedeném případě matka nezletilé zemřela a prarodiče mohou alespoň z části zaplnit uprázdněné místo vzpomínkami, přístupem k výchově (jež jistě bude odrážet jejich výchovu k zemřelé matce a mohou se stát pojítkem mezi minulostí a přítomností). Není totiž výjimkou, že se v rámci rodinných linií přecházejí výchovné metody prarodičů na rodiče, potažmo na vnoučata, což je z mého pohledu (pokud se nejedná o sociálně patologickou rodinu) v nejlepším zájmu dítěte. Prarodiče nejsou svázáni odpovědnostmi jako rodiče, mají více času, aby se věnovali vnoučatům, a jsou schopni trpělivě naslouchat. Právě tímto způsobem vznikají mezigenerační citové vazby, jež jsou pro život velice důležité. Pokud dochází ke sporům mezi rodiči a prarodiči, jež

⁸⁷ Nález Ústavního soudu sp.zn. II.ÚS 395/22 ze dne 28.7.2022

nejsou schopni vzájemně řešit, hrozí zde naopak zvýšení napětí, neboť děti zrcadlí napětí mezi dospělými a nedokážou sami identifikovat, kdo z dospělých má pravdu a nechtějí ani jednu stranu upřednostnit.

3.9 Nález Ústavního soudu sp.zn. III.ÚS 928/22 ze dne 24.5.2022 – Nástup dítěte do první třídy nebrání jeho svěření do střídavé péče rodičů

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Stěžovatel je otcem nezletilých dětí, u nichž soud prvního stupně rozhodl o návrhu stěžovatele o svěření nezletilých do střídavé péče obou rodičů, tak, že návrhu otce vyhověl, stanovil oběma rodičům vyživovací povinnost a upravil styk s nezletilými po dobu prázdnin a státních svátků. K odvolání matky odvolací soud rozsudkem rozhodnutí soudu prvního stupně v části střídavé péče změnil tak, že se návrh stěžovatele na svěření nezletilých dětí do střídavé péče rodičů zamítá. Odvolací soud při svém rozhodování zejména přihlédl k nové skutečnosti, a to nástupu jednoho z nezletilých dětí do první třídy přičemž vyslovil přesvědčení, že "pokud má rozhodovat v nejlepším zájmu nezletilého, pak by mu měl být dán ještě určitý časový prostor na to, aby se s touto změnou vyrovnal a aby bylo především ověřeno, že se s touto pro něho podstatnou změnou vyrovnal a zvládá ji."⁸⁸ Odvolací soud dále poukázal na citovou vazbu mezi sourozenci a nevhodnost rozdělení dětí. Z tohoto důvodu ponechal obě nezletilé děti ve výlučné péči matky (neopomněl však současně zdůraznit, že po vyhodnocení prvního roku školy je zde dán prostor pro svěření obou dětí do střídavé péče). Stěžovatel nesouhlasil se závěry odvolacího soudu, když důvodem odmítnutí střídavé péče nebyl jiný důvod, než nástup nezletilého dítěte do první třídy základní školy s přihlédnutím k určitým předpokládaným obtížím se zvládáním učiva a silné sourozenecké vazby, jež ovlivnily výchovné poměry i druhého nezletilého dítěte tak, že soud dospěl k názoru, že děti nelze od sebe výchovně oddělit.

⁸⁸ rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 20. 1. 2022, č. j. 6 Co 890/2021-129

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud shledal ústavní stížnost důvodnou a poukázal na předchozí rozhodování v obdobných věcech, kdy již konstatoval, že nástup do první třídy nepředstavuje automatický důvod bránící svěřeni dítěte do střídavé péče.⁸⁹ Ústavní soud se ztotožnil s názorem stěžovatele, že nebyly prokázány relevantní okolnosti, jež by bránily střídavé péči. Skutečnost, že nezletilé dítě potřebuje zvýšenou pomoc při zvládnání výuky, není okolností, jež by svědčila v neprospěch střídavé péče. Ústavní soud shledal porušení základních práv stěžovatele na rodinný život a na péči o děti zaručené čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod.

Právní věta

Samotná okolnost, že dítě nastupuje do první třídy, nebrání svěřeni dítěte do střídavé péče. Navštěvuje-li navíc dítě pouze jednu základní školu díky blízkosti bydlišť rodičů, není narušena školní docházka dítěte či jeho rozvoj prostřednictvím mimoškolních aktivit.⁹⁰

Poznámka

Pokud jde o nejlepší zájem dítěte, nelze při nástupu do první třídy automaticky vylučovat střídavou péči, ale je nutné zkoumat důsledky zátěže střídavé péče na dítě, vzdálenost bydlišť rodičů, schopnost rodičů spolupracovat a zejména zkoumat názor nezletilého dítěte ve smyslu článku 12 Úmluvy o právech dítěte ve spojení s čl. 3 Úmluvy o právech dítěte. Zásah do práv na rodinný život a na péči o děti, stejně tak jako do práv dítěte samotného by měl být ze strany soudu co nejvíce minimalizován. Svěřeni dítěte do péče společné či střídavé požadavek minimalizace zásahu do práva na respektování rodinného života zpravidla splňuje a toto řešení by měly soudy prakticky volit jako výchozí možnost a nepřístupní k ní, které by mělo být motivováno především snahou ochránit nejlepší zájmy dítěte, by měly řádně odůvodnit.⁹¹ Společná i

⁸⁹ k tomu obdobně např. nález I. ÚS 1506/13 ze dne 30. 5. 2014, nález sp. zn. III. ÚS 2298/15 ze dne 15. 3. 2016, následně pak nález III. ÚS 2391/21 ze dne 19. 7. 2022

⁹⁰ nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 928/22 ze dne 24. 5. 2022

⁹¹ Papoušková, T., Cui liberi – otázka svěřování do péče v judikatuře ÚS a ESLP, Jurisprudence 4/2014.

střídavá výchova musí být v první řadě v zájmu dítěte, nikoli řešením problému vzájemných vztahů jeho rodičů.⁹²

3.10 Nález Ústavního soudu sp.zn. II. ÚS 3345/20 ze dne 8.4.2021- Mezinárodní únos dítěte – aplikace Haagské úmluvy a nařízení Brusel II

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Stěžovatelka, matka dvou nezletilých dětí odjela se souhlasem otce nezletilých z Itálie do České republiky a to s tím, že se nejedná o odjezd trvalý, nýbrž že dojde k návratu nejpozději počátkem září daného roku. Stěžovatelka neměla zájem na návratu do Itálie ani na návratu nezletilých dětí do místa jejich obvyklého bydliště. Otec nezletilých dětí se prostřednictvím soudu domáhal návratu dětí zpět s tím, že podal návrh na zahájení řízení o navrácení nezletilých dětí do místa jejich obvyklého bydliště v Itálii, a to s odkazem na jejich protiprávnímu zadržení ve smyslu Haagské úmluvy ve spojení s nařízením Brusel II bis. Soud prvního stupně rozsudkem nařídil povinnost stěžovatelky navrátit nezletilé děti zpět do místa jejich obvyklého bydliště v Itálii, a to ve lhůtě 30 dnů od doručení tohoto rozsudku. Stěžovatelka podala proti rozhodnutí soudu prvního stupně odvolání. Odvolací soud rozsudkem rozhodl tak, že rozsudek soudu prvního z části potvrdil, avšak současně rozsudek soudu prvního stupně změnil tak, že navrácení nezletilých podmínil splněním záruk, a to bezpečného návratu zpět do Itálie (povinnost otce složit na účet stěžovatelky pro zajištění samostatného bydlení částku 15 000 eur, nepokračovat v úkonech trestního řízení vedeného vůči stěžovateli a zdržet se odejmutí nezletilých z faktické péče stěžovatelky s výjimkou stanoveného styku).

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud napadená rozhodnutí nepovažoval za protiústavní a rozporná se základními právy stěžovatelky, zejména s jejím právem na respektování rodinného a soukromého života dle čl. 8 odst. 1 Úmluvy a čl. 10 odst. 2 Listiny, právem na péči o nezletilé a jejich výchovu dle čl. 32 odst. 4 Listiny a právem na spravedlivý proces dle

⁹² Gregorová, Z., Hrušáková, M., Králíčková, Z. Výchova, výživa a státní sociální podpora. Právní rozhledy, 1999, č. 4, s.169-172

čl. 36 odst. 1 Listiny. Ústavní soud se rovněž neztotožnil s názorem stěžovatelky, že napadená rozhodnutí jsou v rozporu s nejlepším zájmem nezletilých ve smyslu čl. 3 Úmluvy o právech dítěte. Ústavní stížnost proto zamítl jako nedůvodný návrh podle § 82 odst. 1 zákona o Ústavním soudu.

Právní věta

Těžiště právní úpravy relevantní pro nyní posuzovanou věc se nachází v čl. 11 nařízení Brusel II bis. Uvedené ustanovení se použije, požádá-li rodič (nositel práva péče o dítě) příslušné orgány v členském státě Evropské unie o vydání rozhodnutí na základě Haagské úmluvy, aby dosáhl navrácení dítěte, které bylo neoprávněně odebráno (přemístěno) nebo zadrženo v jiném členském státě než v členském státě, v němž mělo obvyklé bydliště bezprostředně před neoprávněným odebráním (přemístěním) nebo zadržením (čl. 11 odst. 1 nařízení). Stran možnosti rozhodnout o nenavrácení dítě do místa obvyklého bydliště z důvodu existence vážného nebezpečí, že návrat by dítě vystavil fyzické nebo duševní újmě nebo je jinak dostal do nesnesitelné situace, nařízení stanoví, že „soud nemůže zamítnout žádost o navrácení dítěte na základě čl. 13 písm. b) Haagské úmluvy z roku 1980, pokud se prokáže, že byla přijata vhodná opatření k zajištění ochrany dítěte po jeho navrácení“ (čl. 11 odst. 4 nařízení).

Ustanovení čl. 11 nařízení Brusel II bis je přitom nutno vykládat i ve světle čl. 2 odst. 11 tohoto nařízení, dle něhož se za neoprávněné považuje odebrání (přemístění) nebo zadržení dítěte v jiném členském státě, a) kterým je porušováno právo péče o dítě, a to b) za předpokladu, že v době odebrání (přemístění) nebo zadržení bylo právo péče o dítě skutečně vykonáváno, příp. by bylo vykonáváno, kdyby k odebrání (přemístění) nebo zadržení nedošlo. Péče o dítě se přitom „považuje za vykonávanou společně v případě, kdy podle rozhodnutí nebo ze zákona jeden z nositelů rodičovské zodpovědnosti nemůže rozhodnout o místě bydliště dítěte bez souhlasu jiného nositele rodičovské zodpovědnosti.“

O zamítnutí žádosti o navrácení dítěte do místa obvyklého bydliště podle nařízení Brusel II bis a Haagské úmluvy lze rozhodnout pouze v případech podložených objektivními důvody a v souladu s nejlepším zájmem dítěte.⁹³ Žádost o navrácení dítěte

⁹³ rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Tobey Josef Hammond a Jana Hammond proti České republice ze dne 22. 9. 2015 č. 30741/15

lze zamítnout toliko na základě výjimek striktně vymezených v nařízení Brusel II bis a Haagské úmluvě, jejichž naplnění musí být podloženo závažnými, objektivními a prokazatelně existujícími důvody. Důkazní břemeno při prokazování existence výjimky z povinnosti navrátit dítě do místa jeho obvyklého bydliště nese strana, která s navrácením nesouhlasí.

Konkrétně stran možnosti nevyhovět žádosti o navrácení dítěte do státu obvyklého bydliště na základě výjimky zakotvené v čl. 13 písm. b) Haagské úmluvy (vážné nebezpečí, že návrat by dítě vystavil fyzické nebo duševní újmě nebo je jinak dostal do nesnesitelné situace) je znovu nezbytné zmínit, že dle komunitárního práva se této výjimky nelze dovolávat, podmíní-li soud návrat dítěte vhodnými zárukami. Tuto výjimku rovněž nelze ve světle čl. 8 Úmluvy vykládat tak, že zahrnuje všechny nepříjemnosti inherentně spojené s návratem. Její aplikaci nemůže bez dalšího odůvodnit ani to, že rodič-únosce se svévolně, tedy bez kvalifikovaných důvodů, odmítá vrátit s dítětem do státu jeho obvyklého bydliště, a ani to, že v důsledku navrácení dítěte by mohlo dojít k jeho (dočasné) separaci od rodiče-únosce, jenž o něj po mezinárodním únosu pečoval.⁹⁴ Předmětná výjimka se totiž vztahuje „toliko“ k vážné hrozbě újmy na straně dítěte, nikoli rodiče, a týká se jenom těch situací, u nichž nelze po dítěti spravedlivě a rozumně požadovat, aby snášelo nepříjemnosti spojené s navrácením do místa obvyklého.⁹⁵

S ohledem na rozsah právních vět byly tyto bez dopadu na jejich hlavní obsah zkráceny.

Poznámka

V současné době není výjimkou, že dochází k uzavírání sňatků, partnerství a s tím i souvisejících otázek ve vztahu k rodinnému životu napříč celým světem. V rámci mezinárodního práva se nejedná o otázku zcela jednoduchou, a to s ohledem na různorodost právních úprav, jeho prameny, aplikaci a interpretaci. Základem právní úpravy ve vztahu k regulaci přemístování dětí (přeshraničním únosům) je Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, přijata v Haagu dne 25.10.1980, vyhlášená sdělením Ministerstva zahraničí č. 34/1998 Sb. a je v rámci mezinárodního

⁹⁴ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci G. S. proti Gruzii ze dne 21. 7. 2015 č. 2361/13

⁹⁵ náleží Ústavního soudu sp.zn. II. ÚS 3345/20 ze dne 8.4.2021

práva soukromého v Evropské unii vtělena do nařízení Brusel II bis (nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000).

Předměty Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí jsou:

- a) zajistit bezodkladný návrat dětí protiprávně přemístěných nebo zadržovaných v některém smluvním státě,
- b) zajistit, aby práva týkající se péče o dítě a styku s ním podle právního řádu jednoho smluvního státu byla účinně respektována v ostatních smluvních státech.⁹⁶

Smyslem výše uvedené Úmluvy by pak měla být zefektivnění a zrychlení řízení ve vztahu k navrácení dětí do místa jejich obvyklého bydliště a s tím související hájení zájmů dítěte ve vztahu k mezinárodním únosům (protiprávnímu přemístění či zadržení dětí mimo zemi jejich obvyklého bydliště). Evropský soud pro lidská práva se zabýval ve věci *Maumousseau a Washington proti Francii* (stížnost č. 39388/05)⁹⁷ i obrácenou stranou důsledků oddělení dítěte od jednoho z rodičů, a to s ohledem na plynutí času a dlouhodobost pobytu dítěte v jiném státě ve smyslu, že nebezpečím, o kterém hovoří čl. 13 písm. b) Úmluvy, mohou představovat i důsledky oddělení dítěte od rodiče, který jej protiprávně přemístil. ESLP nicméně v této souvislosti uvedl, že přijetím tohoto argumentu by Haagská úmluva pozbyla svého smyslu, tedy zabránit tomu, aby pouze v důsledku plynutí času dosáhl rodič-únosce právní legitimace faktické situace, kterou jednostranně nastolil.⁹⁸

Díky globalizaci, integraci a volnému pohybu osob, zejména v rámci Evropské unie, dochází k nárůstu počtu formálních i neformálních svazků osob s různou státní příslušností či obvyklým bydlištěm na území různých států. S těmito otázkami je dále spojena problematika přeshraničního styku s dítětem v případě rozvodu či faktické odluky jeho rodičů, osobních a majetkových poměrů manželů nebo registrovaných

⁹⁶ Sdělení č. 34/1998 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, Článek 1

⁹⁷ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 6. 12. 2007, sp. zn. 39388/05

⁹⁸ Kmec, J., zmocněnec pro zastupování ČR před Evropským soudem pro lidská práva. Publikováno v *Soudní rozhledy*, 2/2018, str. 77

partnerů s mezinárodním prvkem a jejich vypořádání. Podle údajů Českého statistického úřadu tvořil v roce 2018 podíl cizinců na sňatcích v České republice 9,9 %, podíl cizinců na rozvodech v České republice pak 8,1 %.⁹⁹

3.11 Nález Ústavního soudu sp.zn. IV. ÚS 3200/20 ze dne 2.2.2021 – Předběžné opatření v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé

Ke skutkovému stavu a průběhu řízení

Soudem prvního stupně byly nezletilé děti svěřeny do péče matky a otcí byla uložena povinnost platit na ně výživné. Současně soud rozhodl o uložení povinnosti matky a otce účastnit se párové terapie a upravil styk otce s nezletilými dětmi formou asistovaného styku. Matce byla uložena povinnost pravidelně otce o dětech informovat. Následně byla nařízena předběžná opatření, kterými byl nejprve upraven asistovaný styk otce s nezletilými dětmi. Následným předběžným opatřením byly nezletilé děti umístěny do krizového centra a byl upraven styk nezletilých s rodiči po dobu 6 měsíců, což shledával jako pozitivní pro dosažení změny ve vztahu nezletilých k otcí. Návrh matky na zrušení prvního předběžného opatření byl zamítnut. Krajský soud uvedl, že předběžné opatření bylo nařízeno podle občanského soudního řádu a nikoli podle zákona o zvláštním řízení soudním a neshledal tak argumentaci matky důvodnou. Krajský soud považoval veškeré zákonné předpoklady pro nařízení předběžného opatření za splněné, potřeba zatímní úpravy obou nezletilých byla v době nařízení předběžného opatření dána, a ke dni podání stížnosti stále trvala.

Rozhodnutí Ústavního soudu

Ústavní soud poukázal na rozdíl mezi speciálním předběžným opatřením podle § 452 ZZŘS, které označil jako výjimečné řešení nejvážnějších situací týkajících se dítěte a předběžným opatřením podle § 76 a násl. občanského soudního řádu. Dle Ústavního soudu je klíčovou otázkou pro posouzení ústavní stížnosti je, za jakých skutkových a právních okolností opatrovnický soud vydává předběžné opatření podle § 452 ZZŘS, a dále otázka, zda, pokud jsou splněny zákonné požadavky, je opatrovnický soud povinen

⁹⁹ Kyselovská, Tereza. O mezinárodním právu rodinném. In: Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020.

vydat předběžné opatření podle § 452 ZZŘS, nebo je na jeho volné úvaze, které předběžné opatření vydá. Vydání předběžného opatření podle § 452 ZZŘS je možné pouze v případě akutního ohrožení života, zdraví nebo příznivého vývoje dítěte, či pokud je ohrožen jiný důležitý zájem dítěte, a pouze na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí za účelem umístění dítěte do vhodného prostředí. Vydání tohoto předběžného opatření je dále omezeno tím, že podle § 459 odst. 1 ZZŘS trvá po dobu 1 měsíce od jeho vykonatelnosti, přičemž podle § 460 odst. ZZŘS pokud bylo před uplynutím doby podle § 459 odst. 1 ZZŘS zahájeno řízení ve věci samé, může soud předběžné opatření na dobu nejvýše 1 měsíce opakovaně prodloužit tak, aby celková doba trvání nepřesáhla 6 měsíců od jeho vykonatelnosti.

Ústavní soud posoudil napadená rozhodnutí soudu obou stupňů a konstatoval, že v posuzované věci byly objektivně naplněny požadavky nutnosti vydat předběžné opatření podle § 452 ZZŘS. Ústavní soud nerozporoval umístění nezletilých do vhodného prostředí krizového centra (nezletilí tam však neměli být umístěni na dobu 6 měsíců předběžným opatřením podle § 76 a násl. občanského soudního řádu. Podle čl. 3 odst. 1 ve spojení s čl. 9 odst. 1 a 3 Úmluvy o právech dítěte oddělení dítěte od jeho rodiče musí být až posledním prostředkem, kterého může být užito jen v případě ohrožení dítěte, nebo je-li to z jiného důvodu zcela nezbytné, a je povinností státu, aby pravidelně zkoumal, zda je tento zásah do jejich práv ve formě oddělení dítěte od pečujícího rodiče stále nezbytný. K tomuto účelu pak slouží nutnost aplikace § 459 odst. 1 ve spojení s § 460 odst. 1 ZZŘS. Závěrem Ústavní soud shledal, že ústavně konformní by byl postup krajského soudu, jež by v souladu s kogentním § 459 odst. 1 ZZŘS stanovil délku předběžného opatření na 1 měsíc s tím, že ji po zvážení všech relevantních okolností může prodloužovat v souladu s § 460 odst. 1 ZZŘS.

Ústavní soud dospěl v předmětné věci k závěru, že bylo porušeno základní právo stěžovatelky a nezletilých vedlejších účastníků na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny a nejlepší zájem nezletilých vedlejších účastníků podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

Právní věta

Rozhodne-li soud „obecným“ předběžným opatřením podle § 76 a násl. občanského soudního řádu i za situace, kdy jsou naplněny podmínky pro vydání

předběžného opatření podle § 452 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, aniž jsou však dodrženy kogentní podmínky pro vydání takového zvláštního předběžného opatření podle § 459 odst. 1 a § 460 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních, jde o procesní postup neslučitelný s ústavními kautelami řízení ve věcech péče o dítě a zasahující práva dotčeného rodiče na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod ve spojení s právem dítěte podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.¹⁰⁰

Poznámka

Předběžné opatření má ve většině případů tak velký dopad do práv rodičů a dětí, že by mělo být vždy důkladně uváženo, zda jsou opravdu a beze zbytku naplněny podmínky pro jeho vydání a závadový stav vede k podstatnému narušení nebo ohrožení zájmu dítěte.

Při rozhodování o předběžném opatření o předběžné úpravě poměrů dítěte je zájem dítěte nejvyšším imperativem (srov. čl. 3 odst. 1 Úmluvy). Vazba mezi rodiči a dítětem je totiž jedním z prvořadých předpokladů vývoje lidského jedince. Porušení této nejpřirozenější lidské vazby je zákonem umožněno pouze v případě absolutní absence péče či její naprosté nedostatečnosti a pouze tehdy, je-li zájem dítěte ohrožen nebo narušen zásadním způsobem (princip přiměřenosti, srov. nález IV. ÚS 2244/09). Zájem dítěte v takovém případě může převážit nad zájmem na zachování styku dítěte s rodinou a oprávněním rodičů vykonávat rodičovskou odpovědnost (nález I. ÚS 2906/09).¹⁰¹

O návrhu na vydání předběžného opatření je soud povinen rozhodnout do 24 hodin od jeho podání. Soud by však, v zájmu nezletilého dítěte zásadně neměl vydávat rozhodnutí, pokud nebyl dostatečně zjištěn názor nezletilého. Zjištění názoru nezletilého dítěte v případě předběžných opatření není věcí soudu, ale navrhovatele, jež je povinen zajistit veškeré podklady pro vydání soudního rozhodnutí. Soud by měl i v případě

¹⁰⁰ nález Ústavního soudu sp.zn. IV. ÚS 3200/20 ze dne 2.2.2021

¹⁰¹ Svoboda, K., Tlášková, Š., Vláciů, D., Levý, J., Hromada, M. a kol. Zákon o zvláštních řízeních soudních. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, str. 962-979

předběžných opatření, u nichž je svázán krátkou dobou pro povinnost vydat rozhodnutí dbát na zjištění účastníkům řízení (zvláště pak nezletilého dítěte, o němž bude rozhodováno) a dát dítěti prostor k vyjádření svého názoru v případě, že dítě je s ohledem na svůj věk schopno takový názor formulovat.

Obecně však skutečnost, že nebyl před vydáním rozhodnutí o předběžném opatření zjištěn názor nezletilého dítěte, není na překážku vydání předběžného opatření, a to zejména v případech, kdy v případě nevydání předběžné opatření došlo k zásadnímu ohrožení zájmů dítěte. Pokud však ohrožení zájmů dítěte není v takových intencích, že by hrozilo bezprostřední ohrožení dítěte a nic navrhovateli (orgánu sociálně-právní ochrany dětí) nebrání ve zjištění názoru, měl by soud návrh na vydání předběžného opatření zamítnout. Je věcí orgánu sociálně-právní ochrany dětí, aby po zjištění názoru nezletilého dítěte podal případně návrh na vydání předběžného opatření znovu, neboť se nebude jednat o překážku věci rozhodnuté.

Závěr

Cílem mé kvalifikační práce byl nejlepší zájem dítěte v judikatuře Ústavního soudu České republiky, jež chrání zájmy dětí ve smyslu zásady nejlepšího zájmu dítěte a přiblížit tak postoj ústavního soudu ve vztahu k rozhodování obecných soudů ve věcech týkajících se nezletilých.

V první kapitole jsem se zabývala zásadou nejlepšího zájmu dítěte a úpravou těchto zásad skrze historický vývoj až do současnosti. V druhé kapitole jsem pak shrnula přístup soudů k zásadám nejlepšího zájmu dítěte a procesním postupům. V kapitole třetí jsem se zabývala nejnovější judikaturou Ústavního soudu České republiky ve smyslu posledních, zásadních rozhodnutí.

Při studiu dané problematiky a přípravě mé kvalifikační práce jsem dospěla k závěru, že dodržování a uplatňování zásady nejlepšího zájmu dítěte je základním stavebním kamenem společnosti. Je na nás, všech členech lidské společnosti, abychom si uvědomovali důležitost této zásady ve vztahu k dalšímu vývoji společnosti.

Poté, co jsem se blíže seznámila s celou problematikou mohu jen konstatovat, že jsme jako živé organismy obývající tuto planetu poněkud zapomněli, že dítě je hlavním a určujícím prvkem pro budoucnost našeho života. Zásadu nejlepšího zájmu dítěte nevnímáme mnohdy bez toho, aby nám musela být připomínána a fakticky deklarována povinnost zásadu nejlepšího zájmu dítěte dodržovat.

Pokud odhlédneme od lidského společenství a zaměříme se na říši zvířat, vždy uvidíme bezmeznou péči a ochranu o potomstvo, nejslabší článek koloběhu života. Zvířata své potomstvo (a to v širokém okruhu smečky) chrání, starají se o jejich blaho a v případě nemožnosti některého ze svých členů automaticky začleňují potomka jiného člena smečky mezi potomky své vlastní. Zdá se být poněkud zarážející, že jsme v průběhu času ztratili právě onu přirozenost ochrany potomstva a dochází ve společnosti k takovým excesům v přístupu k dětem, že je zde nutný zásah státu a mezinárodních organizací do zcela přirozených práv a povinností. Povinností každého jedince by měla být vést dítě ve společenství ostatních lidí k dodržování pravidel soužití, vštípení základních hodnot a pomoci dítěti osvojit si tyto základní pravidla a zásady tak, aby je dále mohlo při výchově svých vlastních jedinců uplatňovat dle

očekávání společnosti. Je naší povinností dát dítěti možnost podílet se na utváření společenských hodnot, vštípít základní zásady ve vztahu chování rodiny k dítěti v zásadách nejlepšího zájmu dítěte tak, aby je následně mohlo předávat dále v základních formách společenského chování.

Ochrana dítěte a jeho práv se promítá do řady právních předpisů, jež jsem nemohla ve své práci ani zdaleka popsat a vyčerpát, neboť se dotýká různých oblastí v závislosti na potřebách dítěte. Lze však konstatovat, že dítě potřebuje pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před svým narozením i po něm.

Nejlepší zájem dítěte by se nikdy neměl stávat bojištěm v prosazování zájmu jednotlivce, ale mělo by být na něj nahlíženo jako na primární zájem společnosti s upozaděním vlastních zájmů v případech, kdy dochází k určité dysfunkci v rodině.

Summary

The goal of my thesis was the best interest of the child in the jurisprudence of the Constitutional Court in the Czech Republic, which protects the interests of child in the sense of the principle of the best interest of the child in the sense of international conventions, and bring closer the position of the Constitutional Court in relation to the decisions of general courts in matters concerning minors.

In the first chapter, deals with the principle of the best interest of the child and the modification of these principles through historical development up to the present day.

In the second chapter, I then summarized the approach of the courts to the principles of the best interest of the child and procedural procedures.

In the third chapter, I dealt with the latest jurisprudence of the Constitutional Court of the Czech Republic in the sense of the most recent, fundamental decisions.

While studying the issue and preparing my qualification thesis, I came to the conclusion that compliance and adherence to the principles of the best interest of the child is the basic building block of society. It is up to us, all members of human society, to realize the importance of this principle in relation to the further development of society.

Seznam použité literatury

Literatura knižní

- Dušková Š, Hofschneiderová A., Kouřilová K.** *Úmluva o právech dítěte. Komentář.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021
- Forejtová M., Buriánová, P., Vnenk, V.** *Judiciální doktriny Ústavního soudu České republiky ve věcech rodinného práva za období 2014-2020.* Praha: Wolters Kluwer, 2021
- Fryštenská, M.** *Právo na vzdělání podle Evropské úmluvy o ochraně lidských práv.* Právník, 2008
- Hofschneiderová A.** *Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte.* Liga lidských práv, 2016
- Husseini, F. Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M., a kol.** *Listina základních práv a svobod Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2021
- Králičková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol.** *Občanský zákoník: komentář.* 2. vydání. Praze: C. H. Beck, 2020
- Riegel, F., Bahýlová, L., Moravec, O., Puškinová, M., Kudrová, V.** *Školský zákon.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014
- Psutka, J.** *Péče o jmění nezletilého dítěte.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021
- Radvanová, S. a kol.** *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2015
- Svoboda, K., Tlášková, Š., Vláciů, D., Levý, J., Hromada, M. a kol.** *Zákon o zvláštních řízeních soudních.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020
- Šimáčková K., Špondrová, P., Havelková, B. ed.** *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?.* Praha: Wolters Kluwer, 2020
- Šínová, Renáta a kol.** *Pocita Milaně Hrušákové.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022.
- Uhl, P.** *Soukromé právo. O dětských dlužích.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, číslo 7
- Westphalová, L., Šínová, R., Holá, L., Leix, A., Kovářová, D.** *Nástroje řešení rodičovských konfliktů.* Praha: Leges, 2021

Literatura časopisecká

Čamdžićova, S. *Právo dítěte být slyšeno jako základní participační právo.* Časopis pro právní vědu a praxi, 2021, č.1

Gregorová, Z., Hrušáková, M., Králíčková, Z. *Výchova, výživa a státní sociální podpora.* Právní rozhledy, 1999, č. 4

Kmec, J., Soudní rozhledy, 2/2018, str. 77

Kornel, M. *Některé problematické aspekty principu nejlepšího zájmu dítěte.* Právní rozhledy, 2013, č. 3

Kovářová D. *Střídavá péče velebená a proklínaná.* Bulletin-advokacie.cz, 2015, č. 4

Mišúr, P. Beck-online. Newsletter. ÚS: *Překážky v posuzování střídavé péče.* Ius Focus, 2022

Papoušková, T. *Cui liberi – otázka svěřování do péče v judikatuře ÚS a ESLP.* Jurisprudence 2014, č. 4

Westpalová, L., Rogalewiczová R. *Práva dítěte v rodičovském konfliktu.* Právní rozhledy, 2016, č. 19

Judikatura

A/ Ústavní soud České republiky, dostupné z: <https://nalus.usoud.cz>

IV. ÚS 412/04 ze dne 07.12.2005 (Omezení způsobilosti k právním úkonům)

IV. ÚS 2244/09 ze dne 20.7.2010 (K otázce předběžného opatření ve věcech péče o nezletilé ve vztahu k právům rodičů, dětí a problematice spravedlivého procesu)

I. ÚS 2906/09 ze dne 19.5.2011 (ESLP - stížnost týkající se porušení čl. 6, 8, 13, 14 Úmluvy)

II. ÚS 1235/11 ze dne 28. 6. 2011 (Restriktivní interpretace možnosti neodůvodnit rozhodnutí soudu dle § 104a o. s. ř.)

I. ÚS 3304/13 ze dne 19.2.2014 (K právu dítěte na projednání věci v jeho přítomnosti a na slyšení v soudním řízení, jehož se týká; nejlepší zájem dítěte)

- I. ÚS 3598/14 ze dne 21.4.2016 (K povinnosti soudu ustanovit nezletilému účastníku řízení opatrovníka – jízda nezletilého načerno)
- Pl. ÚS 9/15 ze dne 8.8.2017 (Ukládání poplatků za svoz komunálního odpadu nezletilým je protiústavní)
- Pl. ÚS 10/15 ze dne 19.11.2015 (K ústavnosti zákazu osvojení dítěte partnerem rodiče v nesezdaném soužití)
- Pl. ÚS 7/15 ze dne 14.06.2016 ze dne 14.6.2016 (Registrované partnerství jako překážka individuálního osvojení dítěte)
- II. ÚS 2588/16 ze dne 24. 11. 2016 (K požadavku náležitého odůvodnění rozhodnutí v případě odchýlení se od předchozí judikatury; princip právní jistoty)
- II. ÚS 1931/17 ze dne 19.12.2017 (Ke slyšení nezletilého ohledně styku s otcem před vydáním předběžného opatření)
- IV. ÚS 3749/17 ze dne 9.1.2018 (Porušení práv dítěte dodatečným odkladem povinné školní docházky z důvodu konfliktu rodičů)
- IV. ÚS 827/18 ze dne 10.4.2018 (Zjišťování názoru dítěte v případě sporu rodičů o volbě základní školy dítěte nastupujícího povinnou školní docházkou)
- II. ÚS 4247/18 ze dne 2.12.2019 (Rozšíření styku dítěte s rodičem – povinnost náležitého zjišťování nejlepšího zájmu dítěte)
- IV. ÚS 950/19 ze dne 14.04.2020 (Nejlepší zájem dítěte jako faktor pro neuložení nepodmíněného trestu odnětí svobody jeho rodiči a konkurující veřejný zájem na přiměřeném potrestání pachatele)
- IV. ÚS 1002/19 ze dne 9.10.2019 (K právu dítěte být slyšeno)
- IV. ÚS 3200/20 ze dne 2.2.2021 (Předběžné opatření v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé)
- II. ÚS 3345/20 ze dne 8.4.2021 (Mezinárodní únos dítěte – aplikace Haagské úmluvy a nařízení Brusel II)
- III. ÚS 928/22 ze dne 24.5.2022 (Nástup dítěte do první třídy nebrání jeho svěřením do střídavé péče rodičů)

II. ÚS 395/22 ze dne 28.7.2022 (Nejlepší zájem dítěte při rozhodování o styku nezletilého s prarodiči)

I. ÚS 847/22 ze dne 9.8.2022 (Povinnost soudu zohlednit při rozhodování o péči či styku i specifika zaměstnání rodičů)

II. ÚS 1626/22 ze dne 15.8.2022 (Rozhodování o úpravě péče o nezletilé věkem blížící se dospěl)

III. ÚS 882/22 ze dne 22.8.2022 (Nevyrovnání se s kritérii pro posouzení aplikace střídavé péče danými v judikatuře Ústavního soudu)

IV. ÚS 2002/22 ze dne 20.9.2022 (Podstatná změna poměrů při rozhodování soudů o péči o nezletilé dítě)

III. ÚS 978/22 ze dne 11. 10. 2022 (Doručování exekučního titulu řádně nezastoupenému nezletilému)

IV. ÚS 412/22 ze dne 29.11.2022 (Rozhodování o umístění nezletilého dítěte do zařízení ochranné výchovy dle nejlepšího zájmu dítěte)

I. ÚS 3477/22 ze dne 14.12.2022 (K povinnosti odvolacího soudu zopakovat provedené důkazy)

B/ Nejvyšší soud České republiky, dostupné z: <https://sbirka.nsoud.cz>

rozsudek 30 Cdo 3430/2011 ze dne 24.6.2012

C/ Evropský soud pro lidská práva

rozhodnutí ESLP ve věci Tobey Josef Hammond a Jana Hammond proti České republice ze dne 22. 9. 2015 č. 30741/15

rozsudek ESLP ve věci G. S. proti Gruzii ze dne 21. 7. 2015 č. 2361/13

Další zdroje

Evidence stanovisek ombudsmana, dostupné z: <https://eso.ochrance.cz>

Databáze vybraných rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, dostupné z: <http://eslp.justice.cz>